

83.3
4196

МУҲАММАД ЮСУФ САБОҚЛАРИ

[illegible]

ООО «Нипункенский горнодобывающий завод» Зак. 1096-1000

sketch -

Тўловчи ва ҳаммуаллиф
Шукур Курбон

МУХАММАД ЮСУФ
САБОКЛАРИ

Шор сиймочуза чузунар

1279

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIN VA O'RTA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI
TOSHEENT VILYOATII CHIRCHOQ
DALAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ - 2012

УДК:821.512.133(092) Мухаммад Юсуф
КБК:83.3(5Ў)
М96

Мухаммад Юсуф сабоқлари: шоир сиймосита чизтилар /
тўловчи ва ҳаммуаллиф Ш. Курбон. — Тошкент: Алишер Навоий
номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2012. - 108 б.

УДК:821.512.133(092) Мухаммад Юсуф
КБК:83.3(5Ў)

Тўловчи:
Шукр Курбон

Муаллифлар:

О. Шарафилдинов, Х. Худойбердиева, Я. Тоға, А. Каттабеков,
К. Йўлдошев, Х. Болтабоев, К. Хусанбоева, Б. Мухаммад Амин,
Ш. Курбон

Сухбатдошлар:
О.Тўхташ, М.Боймухаммад

Машҳур шоир Мухаммад Юсуф қандай одам эди? Онасига,
дўст-биродарлари, мухлисларига муносабати борасида нималарни
билиасиз? Шахсиятидаги қайси жihatлар асарларига кўчган,
қайсыларини у ўзи билан боқий дунёга олиб кетган? Кулнингиздаги
китобда ана шулар тўғрисида ҳикоя қилинади.

ISBN 978-9943-06-421-8

© Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон
Миллий кутубхонаси нашриёти-2012 й.

Бу ёруғ дунёда менинг қолар изим,
Биз ҳали ҳалмадан ўтмиз, қизим...

Мухаммад Юсуф

МУҚАДДИМА

Қадрли китобхон, аслида бу рисолати Мухаммадjon
ҳикмида мен эмас, балки мен ҳакимда Мухаммадjon ёза
тўғривроқ бўлар эди. Негаки, мен ундан уч-тўртта кўйлақни
ортиқроқ кийгандим. Такпирга талбир йўқ экан:

Чин дунёга у мендан илтариқроқ кетди.

Лекин мен бу китобни шоир ҳаётлик пайтидаёқ
ёзиш, деб ният қилгандим. «Озод Шарафилдинов
сабоқлари», «Тоҳир Малик сабоқлари», «Абдулла Орипов
сабоқлари», «Омонулла Мадаев сабоқлари» номли китобла-
рим қаби шоирнинг ўзига ўқитиб, қаҳрамонимнинг унга
муносабатини билмоқчи ҳам эдим. Насиб қилмаган экан.
Ҳап шундаки, Мухаммад Юсуф билан орамингда ҳамкасб-
биродарлиқдан ташқари, ака-укаликдай қадрдонлик кўп
йиллардан бери, у адабийг ағалиши тулшанта илк қадам
қўнган кунларидан бери бор эди. Қолаверса, иккимиз
бир вилоятдан — Андижондан эдик. Болалигимиз ўтган
хулудлар — Марҳамат ва Бағлиқчи ораси эллик чақирим
чинқар-чикмас бўлиб, бир-биримизникига бориб турадлик.
Бу борада у мендан кўра кўпроқ фаол эди. Бунга сабаб — ту-
минимизнинг ўша пайтдаги Ҳокими Бегижон ака Раҳмонов

Мухаммадjon билан ота-кадрдон бўлишган экан. Шу боисдан Бегижон ака Мухаммадjonни Башикчига тез-тез чорлаб турарди. Бинобарин, бошқалар сезимли шoirини ойда-йилда бир кўришса, менинг ҳамкишлоқларим хатто хафтагаб суҳбатидан баҳраманд бўлишарди. Шoirкишлоғимиз дўконларидан тамаки олиб тутатар, чойхоналаримизда улфатлар билан чой ичар, касибларимизга оёқ кийимларини мойлаттирар, саргарошларимизга соч олди-рарди. Олдий одамларимизнинг ўз шеърлари тўғрисидаги фикрларини эшитарди. Дарвоқе, кўшпик ёздириш илин-жида баъзи таниқли хофилар ҳам ташриф буюришарди.

Жонажон Республикамиз Мустақиллигининг ilk йиллари туманимиз марказида бўлган кўплаб байрам тантаналари Мухаммад Юсуф ўқиган шеърлар билан янада файзлiёб, янада кизгин ўтганлигини хали-хали ҳамкишлоқларим айрича бир хавжон билан эслашди. Бу хусусда кейинроқ сўз юритамиз.

* * *

Нақл қилишларича, бир подшонинг бир бандага иши тушибди. Банда унинг хожатини чиқарибди. Подшо хурсанд бўлиб: «Раҳмат, кўнглимни олдинг. Аллоҳ сени ҳам келтирай ва сенинг ҳам кўнглингни олай».

Банда подшоҳдан янги уй-жой, ховли сотиб олиб беришини сўрабди.

Тилаги бажо келтирилибди.

— Мен, подшоҳи олам, сўкжабошман, — дебди банда подшога қараб, хузурига иккинчи бор келганида. — Мени севган жизим бор, шунга тўй-томоша қилиб уйлантириб қўйсангиз. Уни уйлантириб қўйишибди. Банда учинчи

бор подшо хузурига келганда, тилаги қабул бўлмай орқага кетибди. У подшоҳи оламдан ўзини эл орасида машхур бўлиб кетишини сўраган экан.

— Кишини машхур қилиш менинг қўлимдан келмайди, мен ҳам сента ўхшаган бир фоний бандаман. Бу иш факат Аллоҳ таолонинг қўлидан келади. Шунда ҳам, у ўзи суйган бандаларни машхур қилади.

Айтишларича, Мухаммад Юсуфгача ўзбек адабиётида яқин юз йил орасида бундай машхурлик Абдулхамид Сулаймон Чўлпон ва Усмон Носир каби шoirларига тиоиб этган эмил.

Мухаммад Юсуфдек шoir тўғрисида китоб ёзиш мислулияти мени бошқа устоз адиблар ва ҳамкасб биродарларимнинг у ҳақдаги мақола, хотира ва суҳбатларига мурожаат этишга ундади. Лекин шoir тўғрисида «пагончи ундай деган, тистончи бундай деган» деб ўтгандан кўра, уларнинг эътирофномаларини китобда тўлиғича келтиришни лозим кўрдим.

ТАХАЛЛУС

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари бошида «Шарк юлдузи» журнаги тахририятининг шеърият бўлимида хизмат қилардим. Тоҳир Малик масъул котиб эдилар. Кўпчилик шоирлар қатори Муҳаммаджоннинг шеърларидан бир даста тайёрлаб, аканинг ҳужмига ҳавола этдим. Тоҳир ака уларни ўқиб, иллик фикр билдирдилар.

Кейин кўшимча қилдилар:

— Лекин имзосини ўзгартирамиз.

— Имзосини? Нега? — ҳайрон бўлдим.

— «Муҳаммад Юсуфов» эмас, «Муҳаммад Юсуф» имзои остида эълон қиламиз бу шеърларни.

— Қандай бўларкин?

— Яхши бўлади: «Муҳаммад» ҳам «Юсуф» ҳам Пайғамбарларимизнинг исмлари. Уларга «ов» кўшимчасини қўшиб, ўзимиздан бегоналаштирмайлик.

Мен бу фикрга қўшилдим.

— Шоир келса, розилигини олинг. Бўлмаса, мента учрашсин, ўзим тушунтириб қўяман.

Шундай қилиб, бу шеърлар «Муҳаммад Юсуф» тахаллуси остида ёритилди ва Ёзувчилар уюшмаси Поэзия секцияси йиллик муҳокамасида йилнинг энг яхши шеърлари сифатида эътироф этилди.

ХОСИЯТЛИ ТУШ

Тилибатлик даврида ва ундан кейин ҳам ижара уйларда яшиб юрган шоирга, ниҳоят, Дархон маҳалласидати кўп қилганли иморатларнинг биридан уй берадиган бўлишди. Лекин ҳаётстанда уй битавермади. Биттандан кейин ҳам, қанто қалити қўлга тегиб ҳам, унга кўчиб ўтиш пайсалга солинаверди — уни уй бошқармаси қурувчилардан қабул қилмай туриб олди. Қиш кунларидан бирида дўстлари даврасида шеърхонлик қилиб, кечга қолиб кетган шоирнинг оёғи, негадир, ўша ёкка тортди. Унгача ҳам Муҳаммадjon бу уйга кирган, яхши ният билан эшикка янги кулф ўрнаттирган, кўрпача-ёстик келтириб қўйганди. Уй қоровули кўнглини топиб, хонадонга кириб борган. Бениҳоя толиққаниданми, хоналарнинг иссиқлиги хуш ёққанми, халити кўрпачага чўзилиб, ухлаб қолган. Ва тонгга яқин туш кўрган. Тушида ям-яшил адир эмиш. Муҳаммадjon адирда ўша кўрпачада ухлаб ётганмиш. Тенисида ошпоқ кийинган бир нуруний қария бошини сийлаб ўтирганмиш.

Ёнида чакмоқдай бир от турганмиш.

— Тур, болам, манами оқ отга мин, — дедимиш у.

— Бундан бу ёғи йўлинг оқ бўлади! — Муҳаммадjon кўп уйлаб ўтирмай, чолга миннатдорчилик билдириб, отга минганмиш. От ажиб бир салобат билан юриб кетганмиш.

Ўша кунни тонг олди шоирнинг «Самарқанд» шеъри дунёга келган.

Мана ўша шеър:

САМАРҚАНД

Самарқандга борсам мен агар,
Улуғбекни кўриб қайтаман.
У кон йиғлаб турар ҳар сафар,
Мен дардимни кимга айтаман?

Барримда бўй етган бўз болам,
Мертан болам, лочинкўз болам,
Бўғзимга тиф урган ўз болам...
Мен дардимни кимга айтаман?

Сезмай қолдим ўшанда чочи,
Юлдузларда экан нитохим.
Билмадим не эди туноҳим...
Мен дардимни кимга айтаман?

Канча ғамга ботмаган эдим,
Канча оғу ютмаган эдим...
Ўз боламдан қутмаган эдим...
Мен дардимни кимга айтаман?

Таним музлаб, тоҳ тош қотаман,
Мен шоҳ эмас, ахир, отаман.
Гўримда ҳам ўйлаб ётаман,
Мен дардимни кимга айтаман?

Самарқандга борсам мен агар,
Улуғбекни кўрмай қайтмайман.
У мента кон йиғлар ҳар сафар,
Мен дардимни кимга айтаман?

ҲАҚИҚИЙ ШЕЪР – ОДАМЛАР ОРАСИДА

*(Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф
билан суҳбат)*

— Муҳаммад ака, яқинда Президентимизнинг кўлларида
Халқ шоири унвонини олдингиз, авваламбор, юксак унвон
билан табриклаймиз. Агар истасангиз, суҳбатимизни кейинги
кўнгли кечималарингиз билан бошласак...

— Биласизми, қайси соҳада бўлмасин, меҳнатингизни
оғина бўлса-да қадрлаб, баракалла деб елкангизга уриб
кўйишса, бу — қатта бир далда бўлиши турган гап. Ме-
нинг ҳам кимтадир керагим бор экан, деб кўнглидан
ўтказасиз, руҳланасиз-да! Камтарин ижодимни шу қадар
юксак унвон билан тақдирлаганлари учун жуда миннат-
дорман. Менинг ютуғимдан фахрланиб, кўнгли осмон
бўлиб юрган яқинларим, биродарларимни кўриб янада
шодланаман.

Юзга кирган момом бор.

Унинг қувонганини кўрсангиз эди... Кўзларига ёш
олиб қутлади. Нуроний юзларидан мингдан-минг рози
эканликларию янги-янги тилакларни ўқиб олиш осон эди.

— Ўзбекистон халқ шоири деган унвон сизга янада қатта
масъулиятлар юкласа керак?..

— Албатта. Бу билирилган ишонч демакдир. Бундан
кейин яна ҳам каттиқроқ ишлашга ундайлитан «оғайни,
эди буш келмагин» дейиш билан баробар.

— Шеърни ҳар ким ҳар хил талқин этади. Сизнинг-ча,
шеър нима?

— Шеър, бу — ширин дард, азоб. Шоир шу дард бемори.
Юракдаги ўша шеър коғозга тушмагунча баъзида уйку кел-

майли. Уни ёзиб битирганингдан кейинги роҳат бошқача бўлади. Яхши китоб ўқисангиз мазза қиласиз-ку! Энди бир илик жумла топиб олишни тасаввур қилиб кўринг. Катта-катта асарларнинг яратилишига ҳам биргина жумла сабаб бўлиши табиий. Бир шеърни қогозга тушира олмай ойнаб кийнаиб юриш мумкин, лекин бир кунни, «ажойиб кунларнинг бирида» максад рўёбга чиқади ва ўқиб туриб қувониб кетасиз. Батъилар борки, мен ёзолмай қоляпман, мажбуран бўлса-да, ёзиб турмасам, «қўлим чиқиб кетади» дейишади. Мен бунга асло қўшилмайман. Ўзим кўнглим буюрмагунча ёзмайман ҳам.

— **Насрга қўл уриб кўрганмисиз?**

— Тўғриси, ёзсам, қўлимдан келаётган иш. Лекин мен учун энг муҳими — шеър, уни қизғанаман. Агар насрга ўтиб, қўп ўралашиб қолсам, шеър мендан ўча олади. Чунки у — менинг жон дўстим. Хайнати кечирмайди. Наср бўлса, улфатим...

— **Таржимага-чи, қандай қарайсиз?**

— Жуда кам таржима қилганман. Шеър ёзиб турганда таржима қилиш шарт эмас, менимча. Батъилар таржима шоирни бойишди, дейишади.

Билмадим-у лекин у мени кўпрок чапгитди. Рухиятимга ҳам тўғри келмайдиган бир ҳолат.

— **Вактингизни кўпрок нимага сарфлайсиз?**

— Кўпрок китоб ўқийман. Бобурни, Машрабни, Бедилни севиб мутолаа қиламан. Анна Ахматовани, Сергей Есенин каби рус шоирларини, ҳозирги шеъриватимиздан Абдулла Ориповни кўп ўқийман.

— **Сиз уюшмада ёш ижодкорлар билан шуғулланасиз. Айтинг-чи, адабиётимиз кенжа авлодининг қайси жихатлари сизга маъқул?**

— Бугун ижодкор ёшларимиз жуда кўп. Уларнинг ижод дунёси турфа хил. Бир-биридан тўзал.

Агар такқослайдиган бўлсак, илгари ижодкор ёшлар орасида ҳамisha битта энг зўри бўларди. Ҳозир эса, унақа эмас. Ҳаммаси зўр. Бирини ажратиб айтганидан бўлсангиз, кўнглининг тубида бошқаси жилмайиб туради. Бу деганим — бирчасининг ўз овози, ўз йўли бор. Мен бундан жуда кўралишман.

— **Ижодингиздан ўзингиз розимисиз?**

— Йўқ. Лекин мен ижодни жуда юксак қилиб кўрсатишни кам хошламайман. Нетаки, бу ҳам олтий бир меҳнат. Новий нон ёпаётгандай, чўпон кўйини боқаётгандай, сиз қолбонгиздан сўз сўраб одамларга тарқатасиз. Бу — шоирнинг кундалик вазифасидай бўлиб қолган. У шеърга қўл урмасдан туролмайди.

— **Шеър — шоир кўнгли кечинмаларининг тафсилоти ми ижтимоийликка дахлдор битикларми?**

— Биласизми, мени нимагадир кўшиқчи шоир деб тан олтишди. Фақат муҳаббатдан ёзди, дейишади. Лекин мен адабиётга ижтимоий шоир бўлиб кириб келганман. Дингизда бўлса, ўша пайтларда ёзилган «Самарқандга борсам мен атар...», «Дўшпи», Гўлян ҳақидаги шеърларим ани шундай сифатларга эга эди.

Энди саволнингизни келсак, шеър кўнглини ижтимоийликка боғлайдиган ришта ҳам бўлмоғи керак. Шунда шеърят ўз кул-қудратини намоён қилади.

— **Ёшлиқда орузлар жуда катта бўлади. Айтинг-чи, бугунги кунда орузларимга эришдим, дея оласизми?**

— Қисман эришдим, десам ёлгон бўлмас. Айтганингиздек, болалик орузлари сарҳад билмайди. Ва уларнинг қиммасига эришиб ҳам бўлмайди. Эришилган кундан бошлаб ҳаётнинг қизиги ҳам қолмайди. Ҳар кунни янги-

янги максадлар билан кўчага чиқасиз. Сизни яшашга ундаб турадиган нарса ҳам мана шу — максад ва орзулар. Уларнинг борлиги ҳам яхши.

— **Шеърни нимагадан изтайсиз?**

— Мен шеърни факат кўчадан излаб, кўчадан топа-ман. Китоб ўқиб шеър ёзмайман. Китобдан наsr топиш мумкиндир, китоб ўқиб олим бўлиш мумкиндир, ammo хақикий шеър — одамлар орасида. Уларни кўнгли кўзи билан қозоқта тушира билиш керак.

— **Ижодингизда соддалик, жайдариллик яққол сезилиб туради. Бу — руҳиятигизга, табиатиңизга боғлиқми?**

— Албатта, боғлиқ. Ўзи ҳаётда ҳам шундайман. Жим-жимдор, бағандарвоз сўзларни ёмон кўраман. Сўзни борлигига ифода этсам дейман. Унинг устидан бўёқ суркаш мутлақо ортиқча. Қандай сўз бўлмасин, ўрнида ишлатил-са, соддалик ва равонлик ўз-ўзидан пайдо бўлади. Тўғри, сўзларни беэзаб, ҳаддан ташқари тўзал қилиш мумкин, лекин уни отангиз, онангиз тушунмаса, нима кераги бор? Мен шундай деб ўйлайман.

— **Ўзингиз яхши кўрадиган, бейхитёр хиргойи қилиб юрадиган шеърингиз қайси?**

— Мен ҳар йили, кўпинча, бир шеърим тавсири билан юраман. Бу йилгиларидан «Биз бахтли бўламиз, Худо хоҳласа...» «детан шеъримни ёктираман.

— **Тасаввур қилингки, сиз — шоир Мухаммад Юсуфнинг муҳлисисиз. Четдан туриб унга нима деган бўлар эдингиз?**

— Шеърларини ўқиб туриб, биринчидан, кўпроқ ўқи, камроқ кўшиқ ёз, деган бўлардим. Яхшиларидан кўпайтир, дердим.

— **Бугунги ижодкор ёшлар ижтимоийликдан қочиб, ўз кўнглига бекинishiпти, деган гапларга қандай қарайсиз?**

— Бу — бекорчи гап, менимча. Бу гапни тўқиб чиқарган бўлсалар керак. Бугунги ёшлар ижодини тўлиқ таҳлил қилиб бера оладиган танқидчинини топиш амримаҳол бўлиб қолди. «Тиши ўтадиганлари» ҳам бугундай бошқа иш билан шуғулланиб кетган.

Мана бир гапни айтиш мумкинки, меҳр-мухаббатни, кўнгли кечинишларини қуйлайдиган ёшларимиз шу йўлни туттишган бўлса, не ажаб! Мисол учун Гулжамол Аскарова деган талаба каттаинг «Бир ёр топсак эдик, жондан қеч-улик» деган мис-расининг эслайлик. Бу шеърни ҳеч иккиланмай Ватан хақида дегиниш мумкин. Унинг замирида шу юрт, шу тўпрок назарда тутилган. Демак, биз ёшлар ижоди хақида кўккистан хулоса чиқаришга шонилмасдан, уларни синчиклаб ўқишимиз, уқтишимиз керак экан.

— **Боғаларга ҳам шеър ёзганимиз?**

— Ёзганман-у, тўғриси, ушалай олманман. «Халима эним алгалари» деган боғаларбоп туркум шеърларим бор. Кейин ҳам ҳаракат қилганман-у, ёзганимдан кўнглим тўлмаган.

— **Мухаммад ака, охири саволим - муҳлисларингизга қандай ваздалар ва тилақларингиз бор?**

— Олингдан вазда бериш қийин-у, лекин шунга айтиб қўйиш мумкин: катта бир дostonга кўл урмоқчиман. Насиб этса, муҳлисларимга хали кўп шеърлар тухфа қиламан, де-гунг умидламан. Барчаларига кўнгли хотиржамлигию оила тотувлигини тилайман. Омон бўлишсин. Улар билан яхши қўнларда ёруғ юз ила учрашмоқ, ишончларини оқламоқ, бурчимни ҳалол адо этмоқ — энг олий максадим.

Суҳбатдош Ориф Тўхташ

МУХАММАД ЮСУФ ХАЁТЛИК ПАЙТИДА ШОИРНИНГ ОНАСИ БИЛАН СУХБАТ

— Энахон ая, Мухаммаджонни бутун ҳамма танийди, бахтли шoirнинг онасисиз, ўзингиз хақида нималар дейсиз?

— Худота минг катта шукр дейман. Боши омон бўлсин. Хамиша дуосини килиб ўтираман. Ёмон кўзлардан ўзи асрасин.

— Ўзингизни шунақа машхур шоир бўлишини сезган-мисиз?

— Болалигидан ўткир-ўткир гапирарди. Жуда қайсар эди, покизаликни яхши кўрарди. Бирор жойга бор-сак, ёкмасе, кетамиз деб туриб оларди. 3-синфда ўқиб юрганидаёқ шеърлар ёзган. 7-синфда ўқиб юрганида шеър ёзиб қолиб бўлган, “Артек”ка юборишган.

— Ўзингизга ўзингизнинг қайси шеърлари ёқди?

— “Самарқандга борсам...”, “Ўзингдан кўймасин, халким!”, “Сени ҳеч кимга бермаймиз, ўзбекистон!”

— Тошкентга бориб, Мухаммаджонникида роҳат-фароватда яшасангиз бўлмайдингизми?

— Тулут қутидай уйларда яшаб ўргатмаганман. Қарда бўлсам омон бўлсин. Соғинсам олиб кетади, бир-икки кундаёқ баланд уйларда зерикиб қоламан.

— Ўзингиз ёзган шеърларни айтмаган кўшикчи йўқ. Қайси кўшикчилар ўзингизга келган?

— Фисжон келди, Махмуджон Азимов келган, Охунжон раҳматли келувди. Юлдузхон келгани йўқ.

— Машхур шоирнинг онаси бўлиш яхши-а?

— Мен учун Мухаммаджон — ўша-ўша. Боя айтдим-ку, Худота шукр дейман. Келса бирпас дийдорига тўйиб қололмайман, дўстлари олиб кетишди. Йўл қараб асло

қололмайман. Умри узок бўлсин. Тушларимга қиради. Тушларим олма-беҳилар кўрган куним Мухаммаджон эшикдан кириб келиди. Эс-ёдим Тошкентда, ўлимда туради.

ШОИР БИЛАН СЎНГГИ СУХБАТ

— Рафқатгиз билан қандай танишгансиз?

— Тасодифан. Тўғрисишни айтсам, ўша кунларда мен учун энг тўғри аёл шеър эди. Қизлар билан ишим йўқ эди. Аммо ҳаёт қизиқ экан. Нимагадир Назирани кўрган эдим. Оғинам “Ана шу қиз менинг хотиним бўлади”, деб ўйлаганман. Қолгани ўз-ўзидан бўлди. Мана, орадан сал-кам йигирма йил ўтибди.

— Оғинарнингиздан ҳеч “оғамушук” ўтганими?

— Ахён-ахёнда менинг айбим билан “оғамушук” ҳам ўнб туради. Яхшики, Назира мени хамиша тўғри тушунади.

— Машхурларни қизлар яхши кўради, сизга бирор чиройли қиз сени изҳор қилиб қолса, нима деган бўлардингиз?

— “Раҳмат, синглим” дердим. Ёшимиз қирқдан ошди. Энди бу ёғи “хайр севги, салом рўзгор”.

— Сизни бирор киши ғийбат қилаётган бўлса, нима қилардингиз?

— У аёл киши бўлса индамай, парво қилмай кетаверардим. Мабодо эркак бўлса, нима қилишни ўзим билардим.

— Сени бўлмаганда нима ҳақда ёзган бўлардингиз?

— Оғам хақида. Балки бутун ижодимни унга бағишлаган бўлардим.

— Оғингизга ҳам шеърларингиздан ўқиб берасизми? Во-лодингизга қайси шеърларингиз ёқди?

— Улуғбек хақидаги шеърим ёқди. Ёзсанг, шунақа шеърлар ёзгин, “Кўйнимда бир ёр...” деб одамни уялтир-матини, дейдилар.

- Сиз учун энг кадрли сўз нима?
- Энг кадрли сўз — Она!
- **Марҳаматни, уйингизни соғинасизми?**
- Соғинмай бўладими! Бу ҳақда шеърим бор, ўқиб бераколай:

Шоирлик мен учун асло орузмас,
Шу ҳам иш бўлдики йигит бошимга.
Ҳамма шоир зотин йиғса арзимас
Онамни соғиниб тўккан ёшимга...

Онамнинг исми Энахон. Ниҳоятда кўнгличан, заҳматкаш бир аёл. Тохи ростдан шу аёлнинг фарзандиманми, деб қоламан. Чунки жиззаки, қайсар, дағдасалитимнинг четараси йўқ. Онам етмишта кириб, кишлоғимиз гузаридати озик-овжат дўконининг каердалигини ҳам билмайди, мен эса, мактабни битириб, дайлиб яшаганман. Мен қандайдир бемехрроқ ўсдим, унинг эса меҳрибончилигидан зерикиб кетсан тоҳо: Жон болам, бировга озор берма, кўлингдан келса фақат яхшилик қил!...

Ховли тўла ўрдак, фоз, товук. Етти рангдати жўжалар. Кўй, ситир. Ҳаммасини боқиб, яна набиралар инжикликларини кўтариш, келинга қараш — ҳаммаси шу бир озинггина аёл бошида. Биров ёрдам берайин демайди. Ўғиллар улфатларини эргаштириб келади. Қизлар келишиб “галаб” кетишади. Бу аёлнинг жони тошдан, дейишади кўшчилар. Мен Тошкентдан борган кўнларим — уйимиз қарвонсарой. Мен кетсам, биров ҳол сўрамайди. Мен машҳур шоир эмас — машҳур бешафкат. Оғайниларим ҳам ўзимга яраша.

Телевизорда шеър ўқисам йиғлайди. Китообим чиқса яна кўз ёш қилади. Биров мактаса йиғлайди. Гийбат қилса яна йиғлайди.

Оналар болаларини дунёга келтиради. Болалари эса, уни ўраб, адоли тамом қиладилар. Кейин йиғлаб ҳам кўйишади. Кишлоқ аёллари келинларини авайлашади. Келинлари эса, фақат ишлайитган жойларини авайлашади. Унинг коллектини олдида обрўси бўлиши керак. Қайнонаси оғина — шарт эмас.

Онамни ёшлтида ниҳоятда гўзал бўлган дейишади. Билмадим. Мен мактабни битириб онамга разм солсам анча кексалиб қолган эди. Юзи, пешонасидаги ажинлари орасидан мен жигмайиб турардим. Ўзим қаритандим-да боқкишини. Йонидан тохи узун киш кечалари чилдирма чертиб киргони қилса, уқлардим. Биров эшитмасин дердим. Энди ўйисам, майин овози бор экан. Шунча шеърим кўшиқ бўлиб, қанчадан-қанча хонишларни тинглаб, энди виждоним тин олсам, биронта хонанда унинг ёнига йўғолмас экан.

Отам умрининг охирида онамга жуда меҳрибон бўлиб қолганлар. Биз эса, отамиз оламдан ўтгачина онамиз ҳам бошнинг эста олдиқ. Мана энди у мушгидайгина, касал-мани бўлиб қолганида ҳаммамиз атрофида парвонамиз. Йўқ ердан айтган дорисини топиб келамиз, энг тоза қўйлақлар сонга қиламиз, у эса, кетишимиз билан биз берган матоҳни келиннга, қизларига тарқатиб, яна ўша оддий, енти узун кўйилма юравереди. Нафақа пулларини тўплаб юриб на-бираларига улашади. Хуллас, бодала қарғата дон тегмас!...

Кеча туш кўрдим. Тушимда отам билан ўтирибмиз. Отам менга “Бор, болам, онанг етди, қолди, кўнглини олгин”, дермиш.

Шуниққа гаплар. Азиз ўқувчи, айталдиган гапим улади. Ази, борини, Сиз ҳам (агар тирик бўлса) онанзининг кўнглини олгин! Эртага кеч қолиб, кўз ёш қилиб юрманг!...

ЎЗБЕКИСТОН КАРАМОНИ ОЗОД ШАРАФИДДИНОВ ЭЪТИРОФИ

Муҳаммад Юсуф деган шоир шеърини кандай кириб келганини адабиётимиз сезмай ҳам қолди. Аммо у тезда ҳаммани хайрон қолдириб, оғизга тушиб кетди. Унинг ижоди ҳақида гап кетганда, кўпинча кўшиқларини тилга оладишлар. У кўшиқ ёзган ҳам, ўзини кўшиқчи шоир ҳисоблаган ҳам эмас. Унинг ёзганлари ниҳоятда долзарб мавзуда, ўта жиддий, аммо халқ тилига жуда яқин ва равшан тилда ёзилган. Шунинг учунми, ҳофизлар уларни кўшиққа солиб юборишлар. Бу кўшиқлар кўшиқчиликни ҳам баъанди поғоналарга олиб чиқди. Қанча-қанча ҳофизларни элга танитди.

Муҳаммад Юсуф кўшиқлари билан эмас, аввало халқ дардини баралла айтган, юрт муҳаббатини ҳеч кимга ўшаматган мисраларда таърифлаган шеърлари билан танилди, шуҳрат қозонди.

Муҳаммаднинг шеърлари бир қарашда жуда содда, жўн ёзилганга ўхшаб туйилади. Аммо унга ўхшатиб ёзиб кўринг-чи? Кўлингиздан келмайди! Унинг осон ёзилганга ўхшаб кўринган мисралари муҳлисларини йиғлатади, қолдириди, ўз оғушига тортиб олади.

Одамлар унинг шеърларини ҳаяжонсиз ўқимайдиган, китобларини дўконлардан қилириб юрадиган бўлишлар.

Муҳаммад Юсуф Худо берган қобилият эгаси эканлиги-та ўзим тўғрив бўлганман. Бир даврда Чўпоннинг “Кўшам”

шеърини тўғрисида гап борди. У менинг таърифимдан таъ-
сирланиб кетганими, ичкари хоната кириб кетди-да, 10—15
дақиқа ўтгач чиқиб, кўлимга “Кўшамойим” шеърини
тўғрисида, Уни мента бағишлаганини айтди. Шеърни ўқиб,
кўнмади ёш чиқиб кетганини ўшанда.

Муҳаммадхон қамдан-кам тўғилдиган истеъдод эгаси
бўлиш билан бирга, қамдан-кам шоирда учрайдиган ҳис-
сат эгаси — шуҳратдан қочадиган, қамсуқум инсон эди. У
шуҳратнинг эмас, шуҳрат унинг ортидан қувиб юарди.

Муҳаммадхоннинг ёшлик, йигитлик йиллари Тош-
кентдан шаҳри азиямда ўтди. У шу ерда омалини, бахтини,
шон-шуҳратини топти. Шонинг болаҳоналарида “шоир”
деган унвонга эришди.

Мени шоир қилган лойсувоқ
Болаҳоналаринг бор бўлсин.

На бу юртдан бир умр бурчдор эканлигини ҳис қилиб
анидан.

Кирк йил қулук қилсам ҳам агар,
Узоғмасман сендан қарзимни.

Муҳаммад Юсуф бахтли, омалли шоир. Унга мустақил
ворсини, озод халқини кўриш насиб этди. Юртнинг энг
улуғ байрамларида унинг кўшиқлари баралла янграйди-
ган бўлди. Ўзбекистон ҳақидаги шеърини ёшлар хатто
ва молҳияларига айлантириб юбордишлар. Шу ўринда
қурметли юртбошимизнинг бир қамсуқум шоирга шах-
сон эътиборини айтмай бўлмайди. Шоир Муҳаммад
Юсуфга Президентимизнинг меҳрдари бобомиз Улғубек
мақолаги кўшиқни эшитган пайтларидаёқ тушган эди.
“Халқ шоири” унвонини ҳам мамнунийат билан унга
ўқлари топширган эдилар.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ ХАЛИМА ХУДОЙБЕРДИЕВА ЭЪТИРОФИ

*Ўзбекистон юксалтир ёрни,
Ганж, хазина — тўнроқ қатлари.
Қўтармоққа қодир аёлдони
Ухlab ётган Муҳаммадлари.*

Муҳаммад!

Бир вақтлар Бухоро хакида сиз куйидати жумлани ёзган эдингиз: “Бухоронинг батамом соғайиб кетиши учун — обидаларнинг, бетакрор касрларнинг буёқ меъмори — Синоси етишмай турибди”.

Бугун мен ҳам баъзан баланд давраларда, улуғ халқнинг сайиларида, олдий кунларида сизнинг етишмаётганингизни сезиб қоламан. Ахир, ким сиздай Муस्ताкилликнинг илк аёли даврларидаёқ “Хеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон”, деб кураш майдонларига туша олган эди. Ким элга, юртга меҳру муҳаббатини шу қадар содда, шу қадар суюкли айта олган эди.

Кўринганни дуолар
Қилар бизда момолар.
Ғанимга ҳам омонлик
Тилар бизда момолар.
Момолар хар жойда бор,
Бизда бори қайда бор?

Бизнинг бўстон қайда бор?
Шоҳимардон қайда бор?
Сўлим Сурхон қайда бор?
Самарқанд нон қайда бор-а?
Ўзбекистон қайда бор?

Мен агар биз сиздан Ватанни сезишни, ёрни сезишни, проқелишни, асрашни ўргандик десам, бу сўзимда қилча ағбодоти йўқ. Кўзингиз тушган бўлса, забардаст шоирамиз Кўлибека Раҳимбоевада “Айт, қандай сезайин?” деган сатр бор. Сиз шундай, атрофингиздаги борки мавжудотни жондон сезингиз, қарқарали, напшъу намоли сездингиз. Ўтай деганга “пешонаси йўқ қизгалдоқ” дан тортиб, “кўзи тўла ён жардон” гача...

Албатта, шеърят аталмиш бу қадимий тулхан атрофида ўнгиларнинг хар бири билганини айтди.

Аммо биз сизнинг айтгандарингизнинг хар сатрита мўминчок тақиб яшадик.

Ўнгиларнинг хар бири меъёрига етказиб, кўнгулларга нозик сатрларни демокдалар. Аммо хали ҳеч ким “Кимди нам кўп бўлса — у менинг онам” демасди. Назаримда, гоминидаларга ҳеч биримиз сизчалик бағримизни отганини йўқ. Ғамдийдалик бизга бобомерос хислат, назаримда.

Ўз кўз ёшим ёмғирида
Тойиб бораман, —

деган эдилар Отаҳий хазратлари. Ахир, одамни одам қилишнинг, одам сонига кўшалиган ҳам шу — ғамкашлик, динишоллик эмасми.

Орият, гурур, тиклик хакида хар биримиз имконимиз қилар нималардир деганмиз, лекин бирортамиз:

Бўйним эгилгунча кетсин узилиб! —
деганмиз. Бундай баланд пардаларга шу қадар осонлик

билан чиқиш ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Баъзан ҳисл бўтик овозда шеър ўқишларингиз етишмайди. Телефонларингиз етишмайди. Баъзан кечалари бир-иккиларда телефон жиринглаб қоладди.

— Алло, Ҳалима опа, булун “Овоз” даги шеърларингизни ўқидим. Зўр. Мен шеърларингизни яхши кўраман. Сизни яхши кўраман.

Мавюс куним кўзим тушса,
Куяр осмон, тушунмайсан.
Мени само тушунгайдир —
Сен, эй инсон, тушунмайсан.

Куйиб кўксим ўтар бўлсам,
Оқар бўлсам, кетар бўлсам.
Мени дарё тушунгайдир,
Сен, эй уммон, тушунмайсан.

Менинг борим эрур кўнглим,
Менинг ёрим эрур кўнглим.
Мавюс, танҳо тушунгайдир,
Сен, эй хандон, тушунмайсан.

Кўнглим гул, кўзларим гулдир,
Юзим гул, кўзларим гулдир.
Мени сабо тушунгайдир,
Сен, эй тўзон, тушунмайсан.

Ғуборимдир бўйи райхон,
Миноримдир тилим биёрон —
Мени дунё тушунгайдир,
Сен, эй нодон, тушунмайсан.

Хар гул шу шеърингизни ўқий бошлашим билан юратимда теяроқ киради. Назаримда, Жалолдин Румий марсиалари Кўниёнинг сершовкин кўчаларида шу шеър овозини мослаб зикр тушаётгандай туюлаверадилар. Бу тўғрү фикримга қайдан ўрнашиб қолгани сабабини ўзим билмайман.

Мавюс куним кўзим тушса...

Ха, ҳикматдан ҳам, сизнинг кўзингиз мавюс, ўйчан эди. Мам инқиротда суюмли эди. Агар шундай бўлмаганида сиз Ўзбекистон халқининг юратига кириб, публикани эгallaб унурматин бўлардингиз. Сизни кексаю ёш бирдай яхши кўрадди. Мен учрашувларда кўп бор бу ҳолатнинг туюхи бўлганман.

... Уштан йили баҳорда Сирдарёда, Гулистон театрида учрашув кетаётган эди. Севимли устозимиз Абдулла Оринов катта меҳру муҳаббат билан сизга навбат берганларида кереак, қийқирик анча вақтгача театрни дарзата келтириб турди. Сиз шеър кетидан шеър ўқидингиз. Одамлар ора-орда сажнага чиқишар, ёшроқлари кўлингизни олишганингиз, каттароқлари кучоқлаб, ўлиб кетишарди.

Ушанда қайтишимизда Ўзбекистон халқ шоири Усмон Азимнинг хазиллашгани эсимда: “Вой, номард-ей, бутун театр Мухаммадга хат ёзди-ей, бутун. Бунга юзта кат қолганда, бизга иккита келса нима бўлти, а?”

... Қайтишда орқама-орқа машиналарда йўлга чиқдик. Бул бўйи сизнинг машинангиз бизнинг машинамизни кўриб, талқиб қилиб келди. (Биз уч киши — Усмон Азим, Азим суюн ва мен эдик). Машиналар яқинлашди дегунча сиз: “Ўхшанглар, ўтирамин, қаерга шошиласизлар бунча?” , дедингиз. Ушанда мен аёллигимга бордим чоғи, теяроқ кетмасам бўлмайди. Уйда болаларим ёлғиз эди”,

деб йитиларни шоширдим. Шу воқеадан кўп ўтмай Сизнинг вафотингиз ҳақида... эшитдим. Ичимда бир томирим чирсиллаб ўзгиб кетгандай бўлди. Қанчалар ғофилмиз!!!

Шу кунлар эсимга тушли дегунча ўзимни айблайвераман. Мухаммад, азизим, биз ғофил бандаларнинг гуноҳимиздан ўтинг! Сафарингиз охирида келаётгани, неларнидир айтишга шошилаётганингизни қайдан билибмиз.

Тириқлар шу, ҳар доим ёнидаги одамни ёнида манту юради, деб ўйлайди шекилли. Ўзи ҳам манту юрадигандай тў... Фожиямиз ҳам шунда.

Бир арслонни ўтди ўзбекнинг,
Охи кўкка етди ўзбекнинг,
Кўёш, йилга, осмон, аза тут,
Мухаммади кетди ўзбекнинг.

ШОИР ЯХЁ ТОҒА ЭЪТИРОФИ

Маданият вазирлиги бир ижодий идораси (РНМЦ НТИ КИР)нинг халқ ижодиёти бўлимида ишлайман. Юрт бахшилари, аскиячилари, полвонлари, дорбозлари, хужжабозу масҳарабозларига “мугасадди” ман. Раҳбаримиз цирк санъати бўйича ягона ўзбек олими — Тўлқин Обидов (Оллоҳ раҳмат айласин).

Ёз чилласи.

1981 йилнинг оташин саратони.

Нима бўлди-ю, арзимас бир масала юзасидан раҳбар билан тортишиб қолдим (Ўйнашмагин арбоб билан...” дейдиган одам йўқ). Хуллас, бурғата аччиқ қилиб...” ишдан кетдим... Бекорчилик бирпасда жонга тегиб, ўша

пайтда “Муншум” журналининг фелъетонлар бўлимида ишлаган кўрсаткич (ҳам оғам, ҳам устозим) Абдунаби Ўлжамоннинг “қабул”ига арази ҳол ила бордим. Аҳвол шу... Ишга киришим керак.

Абдунаби ака Республика китобсаварлар жамияти (РП КИЖ) да бир оғайниси “масъул лавозим” да ишлашини айтди. Ушш ёрдам бериши мумкин. Оғанинг “топириғи”га оғанинг — фалон кўча (Навоий, 30), фалон қават, фалон қонди ўтирилган қорачадан келган йитилган, — “Фалончи” (“инжанча” бир лақаб) ни қандай топсам бўлади? — деб сўрашим керак эди.

— Ах, сўзлов, — деб қутиб олган “фалончи”, раҳбарлар билан келишиб, мени ишга жойлаштириб қўйди. Бу Мухаммад Юсуфов эди. Бизнинг илк танишувимиз шундан кечган.

Мухаммад ака билан бирга ишлай бошладик, қадрдонлашиб кетдик.

Бирга-бирга менинг ота юртим (Куйи Чирчиқ туманининг Кўрғонча, Юлдуз қишлоқлари) да ўтган иссиқ, совуқ маракаларга бориб келдик. Ифтихор шуки, менинг камюртларим Мухаммад Юсуфни назаркарда шоирга айланганидан анча илгари танишган.

Шу йил адоқларида эди, шекилли, маълум бир оилани, ижтимоий шароит (сизлик) туфайли Мухаммад ака менинг ижарахонам (Профессорлар шаҳарчасидаги Раҳима қолонинг уйи)га кўчиб ўтди. Ижара ҳақи арзимаган пул. Лекин биз “кўнган” болахонада (икки ёш қаламкашнинг мулки китоб-дафтарларимиздан ташқари) битта стол, битта стул ва битта симкаравот бор эди, ҳолос. Шу боис нибит билан “ижод” қиламиз: Яъни ярим кечгача стол-стул “меники”, ёки аксинча.

Рахима хола (меҳрибон опокимиз) иссиқ-совуғимиздан хабар олиб турадилар. Мусофирчилик курсин, етимлик-дан ўзи асрасин...

Бир кунни ярим тунда Мухаммад акани уйғотдим. Марҳаматлик марҳаматли шохим, "тахти-равон" сизга мунтазир.

Ўринга чўзилиб, юзимга кўрпани торгганим маҳал Мухаммад ака, Битта мисра беринг, — деб қолдилар.

— А?

— Битта сатр беринг, хўжам.

— Хар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин, -деб қурандим-у, уйкута кетдим.

Файратимиз жўшпан, фароғатни унча писанд қилмайдиган пайтларимиз экан чоғи, саҳар уйғондим. Турдим. Мухаммад ака ўнг кўлини "ёстик" қилганча, столга бош қўйиб ухлаб ётибди (ўтирибди), ёнида бир парча опшоқ қоғоз. Қоғозга ўғринча кўз югутирдим.

ТИЛАК

Хар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин,
Ажин тушсин юзларига, доғ тушсин.
Хар кимнинг ҳам қувват кетиб белидан,
Қўлларига асо — бир таёқ тушсин.

Имони соғ, юзга кириб ёруғ юз,
Тўйлар кўриб, елкасидан тоғ тушсин.
Ва жисмига сўнги сафар олдидан
Ўз ўғинининг қўлидан тушроқ тушсин.

Энтикиб қолдим. Шу асно шеърни уч-тўрт қарра қайта ўқидим-да, "хўжалик ишлари" бўйича ташқарига чиқиб

кетдим. Елкамда сочик, майкачан, ялантўш қайтиб кир-ганимни Мухаммад ака уйғонган экан.

— Янги шеър муборак бўлсин, шохим!

— Ўларига муборак, хўжам! — деди-да Мухаммад ака нарикчи мен томон сурди. — Шеър сизники.

— Кўйинг-э, Мухаммад ака. Шеър ўшпа-ўзингизники.

Муборак бўлсин! — деб, мен қоғозни у томон сурдим.

— Йўқ. Шеър сизники!-варақ мен томон сурилди.

— Нимага энди? — қоғоз қайтди.

— Шу тарика янги шеър бир неча бор у ён-бу ён "бо-риб келди".

— Битта сатр берсам, сиз ҳам қойилмаком қилиб шеър надрингиз-ку?!

— "Насардим". Лекин мен бу даражада қойилмаком қилолмасдим, қоғоз сўнги бор у томон "сирпанди": "Эмас мен бу майдон ичра турмоқ..."

— Олсизми, йўқми?

— Йўқ.

— Олмайсизми?

— Олмайман.

— Уйда... ўзингиздан кўринг.

Мухаммад ака қоғозни шир-шир йиртиб, "урна"га отиб юборди.

Буюкларга хос тантилиқ, валдаматлик бор эди раҳматликининг феълида.

Бирок шойрона ўжарлигу тажанглиқ, "анжанча" бир чинчилиқ ҳам унга ёт эмасди.

— Хай. Битта шеърим қамайгани билан камбағаллашиб қолмайдди. Лекин, бир гапни айтиб қўй. Бунни башо-рит деб қабул қилсангиз ҳам майли. Якин йилларда сиз, эллимизнинг машхур ва суюкли шойрита айланасиз! Сал

кейинрок эса, яъни менинг етмиш йиллик юбилейимда, аввал Абдунаби акани, сўнг сиэни — менинг устозларим! — деб эълон қиламан!

— Ниятингизга етинг!

Ўша кунги “можаро”, шу улуг дуо бирлан, дўстона якун топти. Ўртада гилди қолмади. Ўртада бир шеър қолди.

Аммо...

“Дийдор қиёматга қолди”.

Орадан уч-тўрт ой ўтиб, Муҳаммад аканинг туғилган кунини нишонлайдиган бўлди. Пушқин (хозири, Абдулла Қолирий) номли истирохат боғининг хос чойхонасида ош қилинди. Казо-казолар ва ҳоказолар... Менинг ҳамқишлоғим, хофиз дўстим Шавкат Жўраев ҳам шу даврада. Шеърлар ўқилипти, алёрлар, табриқлар...

Сал аввалроқ Муҳаммад ака Шавкатга бир шеър ҳадя қилганди: Кўринг-чи, кўшикка тушармикан?

Базм айни қизитан маҳал хофиз торини кўлига олди:

Шеър “кўшикка тушган” экан:

Кечатгина қишлоқдаги қизларнинг бари
Мента сирли қоллар қоқиб қарашарди.
Қарашмаса, уйларига тунда келиб,

Тошлар отиб қочар эдим, ярашарди...

Бу биринчисимасдир, эҳтимол?! Лекин Муҳаммад Юсуф шеъри билан мен эшитган илк кўшик шу эди. Ҳамма хурсанд, ҳамма бахтиёр. Айниқса, Муҳаммад аканинг қувончи чексиз. Бу унинг қанот ёзиб рақсга тушиб кетганидан ҳам маълум эди.

Яна бир шукрона шундаки: орадан йиллар ўтиб, “ёш бир шоирча”нинг юқоридаги “башорати”, қисман эрсанда, ҳаётда ўз ифодасини топти. Мана бутун Муҳаммад Юсуф — элимизнинг “машхур ва суюқли шоири!” Номи

ташқарида дoston шоирининг юзлаб шеърлари юртнинг киникли хофизу хонандаларининг “шлягер”ига айланмиш!

Анлизқилиқлар чиройли рақсга тушишаркан: Бул рақсининг ўз сеҳри, ўз жозибаси, ўз қочиримлари бор. Муҳаммад аканинг хати қаби, шеърлари қаби, рақси ҳам тунда эди...

Базм тугаб меҳмонлар тарқалишди.

Муҳаммад ака, Шавкат ва қамина — уювимиз қолдиқ мана.

Суврилишиб кўчага чиқдик: Қадрдон болаҳонамизга етиб олишимиз керак. Тун ярамидан оғиб, улов сийрақлашган. Ўқатмишга, олисдан кўлчирок митиллади. Чопиб йўлга чиқдик-да, таваккал кўл кўтардик. Аксита олиб, трамвай “Вешкайраточ” йўналишиники экан.

— Ташаббулар шаҳарчасига ташлаб кўйинг, ака! — трамвайга биринчи бўлиб Муҳаммад ака сакраб чиққанди.

“Ака” бошқа томонга ишора қилди. Муҳаммад ака бир сўм пул улатди. (Йўлқира уч тийинлик пайтлар). Хайдовчи шоирнинг шилдатидан хайқлдими, ё “бир сўм”нинг кўлратгани бу, ҳар ҳолда, темир излар бизнинг манзил томон очилди. ТРАМВАЙ йўналишини ўзгартирди: “Такси” бўл кет-ди!

Учта “дарвеш” соғу саломат “уйимиз”га етиб олдиқ. Шу кеча то саҳар “назму наво” давом этди. Шавкат жўшиб кўшиқлар айтди:

“Онагинам,
Дориломон кунлар келди,
Шафаклари ол...

Бу кунларга
Етганлар бор,
Етмаганлар бор...

Мен Мухаммад Юсуфнинг шеърларидан ўқидим:

Шундай беморлар бўладики,
Тўшакка михланиб ётар бенажот.
Уялиб кетасан тузалганингдан.
Шундай шифокорлар бўладики,
Туғилган оғангдай қарайди сента,
Тузалиб кетасан уялганингдан...

— Менинг шеърларимни сиз ўқинг, ҳўжам. Сиз ўқисангиз таъсирлироқ чиқаркан, — деганди ўшанда Мухаммад ака. — Шавкат куйласин. Куйга солинган сўзнинг қуввати ошади! Сўз — “Тилак” хусусида эди (Уэр, сал чагғидик: лирик чекиниш). Яхши шеърни ёдлаш шарт эмас, унинг ўзи эсда қолади. “Олмайман!” деганимда, “олиб қолган” эканман, эсимда қолган сатрларни “улаб—ямаб”, жузъий ўзгартиришлар ила, шеърни қайта тикладим: реставрация. Илк қилган ишим, 1983 йили май ойида Марғилонда ўтган “Катта ашула ва асқий” кўрик-танлови кунлари “Тилак”ни воқилик таниқли полвон Турсунали Мамажонов (Ҳожи Турсул Али Мухаммад)га “тортиқ” этдим. Турсунали ака — давра одами — шеърни “салота”га қўшиб, эл орасида машхур қилиб юборди.

Кишлокка борсам, турли йитинларда қатнашишимга тўғри келади. Ўз кишлоғимда “Тошкентдан келган азиз меҳмон” ман. “Азиз меҳмон”ни сийлаб даврага тортишади, сўз беришади. Кўпинча сўзимни ўша шеър билан якунлайман.

...Ўз ўғлининг кўлидан тупроқ тушсин!

“Ҳамма хурсанд, ҳамма бахтиёр”. Факат бир дўстим маҳзун бош чайқайди. Даврада ўғли йўқлар бор... тирноқка зорлар... ўшаларнинг юраги тирналиб қолмасин...

Мухамминни сўзсиз тушунаман. Майдонда ҳам шунақа эди, шекилли! Дарвоқе, Мухаммин Нуриддинов кишлоғимиз фазли Ажойиб футболчи, қанот ҳужумчиси, “технар”. Эминининг машхуру марҳум спорт усталари Влاديمир Федоров, Олим Аширов...лар билан бирга ўқиган, бирга эди сурган.

Шу таъби нозик оғайнимнинг “инжиқ” лиги боис, келинроқ “Тилак”га Турсунали полвоннинг “салота”сидан бир парча илова қиладиган бўлдим... Ўғли йўқларга Худоним кўша-кўша ўғиллар берсин-да, от чоптириб, ер қинигиб тўғлар қилсин!

Турсунали ака катта давраларда, камина “узкий крив”ларда “Тилак”ни “пуллаб” юравердик.

Бу билан ҳам “бир асар тарихи” якунлангани йўқ.

Ушан пайтлар Дўмондаги ёзувчилар боти ёш ижодкорлар билан (атоқли нозиму носирлар билан ҳам, албатта) танжум бўларди. Хар икки йилда бир ҳафталик ижодий семинарлар ўтказиб туриларди.

1984 йилги семинарда Мухаммад Юсуф билан кўшни бўлиб қолдик.

Хафалик ижодий тадбир адоқлаб қолган кунларнинг бирини Мухаммад ака хонамга сирли жилмайиб кириб келди. Ушдан-бундан турунглашдик ва гап бориб ўша машхур шеърта такалди.

Шеърни нима қиламиз, ҳўжам?

— Шеър сезники, Мухаммад ака!

— Ушан гапми?

— Ушан гап!

— Ушан шеърни ёзиб беринг. Менинг эсимдан чиқибди.

— Ҳолир-да, таксир.

— Кўйинг, “Таксир” деманг, одамга эриш тулолади.
Мен ким бўлибманки...

— Сиз элимнинг буюк ва эрка шоирисиз!

— Ой-а...

— Тапим гап!

Қоғоз мўл пайтлар. “Тилак”ни дарров окка кўчириб бердим. Шундан кейин ҳам орадан бир неча йиллар ўтказибгина, Мухаммад ака шеърни китобга кўшганди.

Мухаммад ака билан сўнги учрашувимиз ҳам қизик бўлган.

Ёз чилласи.

2001 йилнинг оташин саратони.

Мухаммад Юсуф — Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси (Абдулла Орипов)нинг ўринбосари. Камина ЎзТВ мухаррири. Бир кўни ака билан кўнгироклашиб қолдик.

— Тез “союз”га етиб келинг, ҳўжам.

— Нима олиб борай?

— Шундай келаверинг, булун мен “ҳақ бераман”.

“Тез етиб” бордим.

Мухаммад Юсуфнинг “кабинети” да Хусниддин Холиков (марҳум) ўтирган экан: Муҳриддин Холиковнинг (у ҳам марҳум) Халқлар Дўстлиги (хозири “Истиклол”) саройида берилajak концертининг “маслаҳат олиш”.

— Муҳокамани тўхтатамиз, шоир келди, — Мухаммад ака кучоқ очиб истикболимга чиқди, — Ҳўжамга ҳақ беришимиз керак.

Ёзувчилар уюшмасининг рўтасасидати ошхонага ўтдик. Едик, ичдик. Мухаммад ака “ичмади”: Ошқозон чаток. “Ява” азоб берилди.

“Ҳақ берилгач”, уювлон яна “кабинет”га қайтдик.

Ҳўжам, битта шеър ўқиб беринг. Анчадан бери яхши шеър эшитганим йўқ.

— Унда, ўзларидан ўқийман.

— Йўқ, ўзингизникидан ўқинг.

Бирга қирққа чиққан ижодкор биродарларимга бағишланган “Қирқ йиллик таъкиб” деган шеъримни ўқиб бердим. Шеър, деб ҳам бўлмайди, қирқ бандлик “нарсаси”, ҳар банди саккиз мисрадан. Ҳар саккизинчи сатрда “Сен ўзи кимсан?” деган таъкид (такт). “Достоннинг ўртағида кўнглини банд бор:

Ёшларимни артди,
Ўзи...

Кўзи нам,
Учсам қанот бўлди,
Йиқилсам малҳам...

Ҳа...

Ҳа, сўрамади биргина онам:
“Сен ўзи кимсан?”

Мен эринмадим. Мухаммад ака шеърни охиригача сабот билан тинглади. Хусниддиннинг холи не кечди, ўзига аён. Асар қийлироқ эди. Шу, ёхуд “асар”нинг “ўзундан-ўзун”лиги боис, ўртага узок жимлик чўқди.

Хусниддинбой, бизнинг мана шунақа шоирларимиз билан, — суқунатни Мухаммад аканинг ўзи бузди. — “Сен ўзи кимсан?” Яхши нарсаси бўлибди. Факат... “Она”ни шеърининг охиригача олинг, мантйқ таъсири кучаяди... Бу Мухаммад Юсуфнинг устоз сифатида мента берган сўзини ўнгити.

Кўн.

Кузга бориб эса, элнинг буюк ва суюкли шоири ёруғ
оламни тарк этди.

Эртага хайит. Курбон хайити.

Мен хотира дарёси мавжларига термиллиб ўтирибман-у,
радиодан кўшик янграмоқда:

“Ўзинг менинг
Улуглардан
Улугимсан, Ватаним...”

07. 12. 2008 й.

МУҲАММАД ЮСУФ

(1954–2001)

Убёк шайбёғи шундай чаманзорки, унинг бўстониди
гул мул, чечак кўп. Бу бўстонда бир-бирига ўхшамайдиган,
бир-бирини такрорламайдиган дилбар шоирлар авлоди
кайта-кайта бўй чўзаверди.

Ана шундай бетакрор шоирлардан бири, шубҳасиз,
Ўзбекистон халқ шоири, халқимизнинг булбулзабон фар-
шонини Муҳаммад Юсуф эди.

У 1954 йил 26 апрелда Андижон вилоятининг Мар-
жомот (1898 йилда машхур Дукчи эшон кўзғолони бўлиб
ўтган Мингтепа) туманидаги Ковунчи қишлоғида оддий
амайтқаш одамлар оиласида туғилди. Мана шу қишлоқда
ёшувор болалиги, шўх-шодон ўсмирлиги ўтди.

Нечун куллуқ қилмай Андижонга мен —
Шу юртда туғилдим, шу юртда ўсдим.
Атар дўстим бўлса, битта у дўстим —
Нечун куллуқ қилмай Андижонга мен!...

Ёлимда ўт тушсин этмасам ёдлар —
Дукчи эшонлари қилгай фарёдлар.
Уни тавоф этган Машрабдек зотлар,
Нечун куллуқ қилмай Андижонга мен, —

Ибб ёлим кейинчалик шоир.

Ўрта мактаб таълимини олгач, Мухаммад Юсуф Тошкентдаги Рус тили ва адабиёти институтига ўқишга кириди ва уни 1978 йилда битиради. Унинг дастлабки шеърларидан намуналар 1976 йилда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги саҳифаларида чоп этилганди.

Бу пайтлар ўзбек шеърияти ўзининг янги юксалиш поғонасига кўтарилган, Шавкат Раҳмон, Усмон Азим, Хуршид Даврон сингари кўплаб истеъдодлар орасида ўзига хос ижодий мусобақа авжга чиққан эди. Бу ижод даврасига дадил кириб бориш, ўзига мос ўринни эгаллаш осон иш эмас эди. Бу ишнинг улдасидан чиқа олган, адабий жамоатчилик назарини ўз томонига қарата олган шоирлардан бири Мухаммад Юсуф бўлди.

Ёш ижодкор 1978-1980 йилларда Республика «китоб-севарлар» жамиятида, 1980-1986 йиллар оралиғида пойтахтнинг «Тошкент окшоми» газетасида, 1986-1992 йилларда эса, Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида хизмат қилди. Мана шу нашриётда ишлаш йиллари Мухаммад Юсуфнинг ижодий тақдирида муҳим ўрин тутди. Зеро, бу пайтда машҳур даргоҳга замонасининг забардаст ижодкорларидан бири Эркин Воҳидов раҳбарлик қилар, барча бўлимларда ҳукм сурган ижод руҳи ёш шоирнинг камол топишига ҳам жиддий туртки берганди.

Мухаммад Юсуф шеъриятнинг турли йўналишларида эсда қоларли асарлар яратётган қаламкаш дўстлари, устозлари орасида ўзини шоир сифатида исбот қилишга астойдил ҳаракат қилди.

Шоир шундай кўпки, уларга ер тор,
Ҳаммаси машҳур ва ҳаммаси номдор,

Улуғвор, уларга етмоқ кўп душвор.
Аммо улар ойда босиб юзини
Тўртганда, осмонин бағрига илк бор
Биз олиб боргаймиз тўпрок исини
Ўлдай димоғига тутамиз, қизим,
Биз ҳали ҳаммадан ўтамиз, қизим!...

Мухаммад Юсуф 1992-1995 йилларда «Ўзбекистон ёшлари» газетасида, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (УИА) да хизмат қилди. 1997 йилдан эътиборан шоир Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари этиб тайинланди.

Ёррин унинг шеърлари вақтги матбуотда тез-тез чоп этилиб турган бўлса-да, биринчи шеърий тўплами нисбатан кеч 1995 йилдагина эълон қилинганди. Шундан кейин шоирнинг «Бундулга бир гапим бор» (1987), «Илтижо» (1988), «Ўйдаги ким» (1989), «Ҳалима энам алгалари» (1989), «Ишк кемаси» (1990), «Кўнглимда бир ёр» (1990), «Бевафо кўп экан» (1991), «Ёшнинг ёри», «Эрка кийик» (1992), «Осмонимга олиб кетганим» сингари ўнлаб шеърий мажмуалари ўқувчи кўлига етиб борди. У йирик поэтик жанрларга ҳам мурожаат этиб, «Домоннинг охири», «Қора куёш» сингари дostonлар яратди.

Юртимизнинг мустақилликка эришгани Мухаммад Юсуф ижодида янги уфқларни очди. Унинг миллат ва юрт негизлари шарафига битган тўзал шеърлари ўзининг самимияти, соддалиги, бадиий мукаммаллиги билан миллионлар қалбига акс садо берди. Шоирнинг «Ватаним», «Халқ бўл, элим», «Дунё», «Иншооллоҳ», «Ўзбекмошо», «Неро», «Тилак» сингари ўнлаб шеърлари чиннакам шеърнинг юртни қандай қўйламоғи лозимлигини исботлаган шеърлар бўлиб қолди.

Истиқлол йилларида эришган юксак ижодий ютуқлари учун Мухаммад Юсуфга 1998 йилда «Ўзбекистон халқ шоири» унвони берилди.

Мухаммад Юсуф ижоди кейинги давр ўзбек кўшиқчилиги ривожига муҳим ўрин тутди. Миллий санъатимизнинг энг йирик ва истеъдодли вакилларида тортиб, хаваскор кўшиқчиларгача шоир шърларини куйга соғадилар.

Афсуски, Мухаммад Юсуфнинг умри қисқа бўлди. У 2001 йилнинг 31 июлида Қорақашпоғистоннинг Элиққалъа туманига қилинган ижодий сафар чоғида, юзлаб муҳлис-ларига шър ўқийган пайтда юрак хуружидан вафот этди. Худди Бобурдек, Шавкат Раҳмондек Мухаммад Юсуф ҳам 47 йил умр кўрди.

Бирок бу умр бир дилбар шоирнинг туғилиши, камол топиши, ўзини вояга етказган юрт ва миллатга самимий ва ихлос ила хизмат қилиб, ортидан яхши ном қолдириши учун қифоя қилди...

Ол, дея бир Этам, осмонга урса руҳларим,
Бир ажиб мовий диёр бўйинини курса руҳларим,
Кўк менинг кўксим бўлур, юлдузлари — андуҳларим,
Гул ўтиб, гул ёпиниб ҳар дилда мазорим қолур,
Мен кетарман бир кунги, наволарим, зорим қолур...

ВАТАНИМ

Мен дунёни нима қилдим,
Ўзинг ёруғ жаҳоним.
Ўзим хокон,
Ўзим султон,
Сен тахти Сулаймоним.
Ўлгим,

Ягонам дейми,
Топинган қошонам дейми,
Ўзинг менинг улуглардан
Улугимсан, Ватаним...

Шодон куним гул отган сен,
Чечак отган изимга,
Нолон куним юпатган сен,
Юзинг бошиб юзимга.
Синглим дейми,
Онам дейми,
Ҳамларду ҳамхонам дейми,
Офтобдан ҳам ўзинг меҳри
Илгимсан, Ватаним.

Сен Машрабсан,
Халқда тумор,
Балхда дорга осилган.
Навоийсан, шох ёнида
Фақирни дуо қилган.
Ясавийсан, меники деб,
Кўринган давво қилган,
Минг бир ёғи очилмаган
Кўригимсан, Ватаним.
Сен Хўжандсан,
Чингизларга
Дарбозасин очмаган,
Темур Малик орқасидан
Сирдарёга сакраган.
Муканнасан, қорачиги
Оловларга сачраган,

Широқларни кўрган чулпон-
 Чўлиғимсан, Ватаним.
 Ким Кашкарни килди макон,
 Ким Энасой томонда,
 Жалолилдин — Курдистонда,
 Бобуринг — Ҳиндистонда,
 Бу кандай юз қаролик деб,
 Ётарлар зимистонда.
 Тарқаб кетган тўқсон олти
 Уруғимсан, Ватаним...
 Ўғлим, десанг осмонларга
 Фирот бўлиб учгайман,
 Чамбил юртда Алтоминишта
 Навкар бўлиб тушгайман,
 Падаркушдан пана қилиб
 Улғбекнинг қучгайман,
 Фичир-ғичир тишимдаги
 Сўлиғимсан, Ватаним...
 Ўтган кунинг — ўтган кундир,
 Ўз бошингга етган кун,
 Қодирийни берган замин,
 Қодирийни сотган кун.
 Қўлин боғлаб,
 Дилин доғлаб,
 Етақлашиб кетган кун,
 Воҳ болам! деб айтолмаган
 Дулғимсан, Ватаним...

Сен — шохлари осмонларга
 Тегиб турган чинорим,
 Ота десам,

Ўғлим деб,
 Бош эгиб турган чинорим,
 Қўйнимдаги ифтихорим,
 Бўйнимдаги туморим,
 Ўзинг менинг улғлардан
 Улғимсан, Ватаним!

Муҳаммад Юсуфнинг бу шеъри асосида яратилган
 кўпгина эшитмаган, уни хонандага жўр бўлиб бирга
 айтмаган юртдошимиз кам топилади. Бастакор шеър
 мана — мазмун-моҳиятига шунчалар мос, оҳангдош
 марока топанки, гўё шоир олдиндан шу мусикани хир-
 тови қилиб алгўр биттандай. Шеърдаги мазмун ва оҳанг
 иннож (иннамизми) мусикада иккинчи умрини бошлайди,
 манада овози тоҳ қучайиб, тоҳ пасайиб ўзбекнинг тарихий
 кўтариллиши ва танаазул босқичларини ифода этади.

Аслида Ватан тўғрисидаги, юртимиз тарихида ўтган
 кўзлар номларини бирма-бир санаб, мозийда бўлган
 воқеаларни эслаб, уларга ҳамду санолар айтиш тарзида ёзил-
 ган шеърларнинг сони бору санови йўқ. Уларнинг деярли
 барчасида Амир темур, Мангуберди, Навоий ва Бобурлар,
 Чулпон ва Фитратлар албатта тилга олинади, ҳаммата маъ-
 нум сифат ва ўхшатишлар орқали улар улғланади. Бирок
 нима учун уларнинг бирортаси Муҳаммад Юсуф шеъри
 сингари машхур бўлмади? Нема бу шеърий тизмалар мил-
 лонлар кўнчилига жонли хис бўлиб кўчиб ўтмади.

Лекин, Ватан тўғрисида қуйлаш ҳам ҳар хил бўлар экан-да.
 Бу шеър қўшиқнинг ҳам самимийси, юракдан чиқиб юрак-
 ва ёрқилгани ва... таъсир қиладигани бўлар экан-да. Ав-
 валги дарсларда Озод Шарафилдиновнинг инсон қалбидати
 Ватан туйғуси, унга садоқат хисларига бағишланган «Ўлсам

айрилмасман кучоқларингдан» мақоласи устида баҳс юритганимиз эсингиздами? Олим амалда эмас, балки кўпроқ оғизда «ватанпарварлик» қилдиётганлардан озурда кўнглини тўқиб солганли ўз мақоласида. Бояти шеърларни ҳам «Ватан мавзусида»м ёзиб туриш керак, ажабмас кўшик бўлиб қолса, атар машхўрроқ кўшикка айланиб кетса, давлат бирор ўнвон бериб қолса қани...» қабилидаги ўйлар ортидан «дунёга келган», туғилибкок шу он жон берган ҷалажон, рангтар тизмалардир, дейиш мумкин. Чунки Ватанни тама билан, писанда билан севипш мумкин бўлмаганидек, у ҳақда айни мақсадлар билан ёзиб ҳам, қўйлаб ҳам бўлмайди...

Муҳаммад Юсуфнинг «Ватаним» шеъриси эса, мутлақо бошқа ҳодисага дуч келамиз. Шоирнинг она юртдан тўйган меҳри худди сингилнинг, онанинг меҳридек илик, у бир ака бўлиб, бир ўғил бўлиб бу меҳрга жавоб бергиси, атар шу юрт «ўғлим» дея унга мушток бўлса, ҳар қандай мушқилот қаршисида чиққиси, келгуси падарқушлардан келажак улғўбекларни пана қилиб чиққиси келади. Унинг учун Улғўбек, Навоий, Бобур ёхуд Машраб бир инсон исми эмас, балки халқ, миллат фазилати, халқ ва миллатнинг муҷассам исмидир. Бу исмлар бағрита шoir халқ тарихини, унинг энг зафарли ва энг аччиқ қунларини жамлайди. Шеърнинг ҳар бир банди охирида ватанга бериладиган сифат («улғўғимсан», «илиғимсан», «кўриғимсан», «чўлиғимсан», «ўруғимсан», «дудўғимсан») камида юз йиллик ҳодисалар натижаси, қувончу аламини ифода этиб келади. Биргина бандда ифода топган маънолар кўламага эътибор берайлик:

Ким Кашқарни қилди макон,

Ким Энасой томонда,

Жалолилдин — Қурдистонда,

Бобуринг — Ҳиндистонда,
Бу қандай юз қаролик деб,
Ётарлар зимистонда.
Тарқаб кетган тўқсон олти
Уруғимсан, Ватаним...

Ватанинг дастлабки мисрасида чор ҳукумати томонидан юртдан чиқиб кетишга мажбур қилинган, умрбод ерда қолтолмай, Кашкар тулпроғида хоки қолган шoir дорват эланса, иккинчи мисрада шўро давлати қатағони қарбонн бўлган, Сибир ўрмонларида дарахт кесиб умри ширтан Усмон Носир ёдга олинади. Жалолилдин Мансурнинг ва Бобур қисмати эса, сизга яхши маълум. Парчадан кейинги икки мисра алоҳида тахлилни талаб этади. Атар қўлатётган бўлсангиз, Андижонда ташкил этилган «Бобур Халқаро жамғармаси» турли сабабларга кўра шайларни хорикда қолиб кетган улғўларимизнинг сўнги нақотларини излаб топиш, уларнинг ҳозирги ҳолатини ўрганиш бўйича жуда катта ишларни амалга оширмоқда. Қўнғилиш, халқаро экспедиция томонидан суратга олинган, ҳозирги Афғонистон ҳудудидати Навоий, Лутфий ва бошқа мутафаккир боболаримизнинг ташландик қабрлари, турли можаролар туфайли катта шикаст еган макбараларни кўриб юртдошларимиз нафсониятига озор етмаслиги мумкин эмас. Шеърдаги «Бу қандай юз қаролик деб, ётарлар зимистонда» мисралари айни шу ҳолатнинг ҳам аччиқ ифодаси сифатида тушунилиши мумкин...

Шoir ниҳоят мустақиллигини, озодлигини қўлга қилинган Ватанни қўтлар экан, ҳақли равишда халқ томонидан «Ўлим ҳокон, Ўзим султон, Сен тахти Сулаймоним», дон фихр этади.

Сиз тарих дарсларидан яхши билиб боришсизки, ўзбек халқи дунёдаги энг қадимги халқлардан саналади. Ва бу халқ тарихда мисли кўрилмаган ҳодисаларни бошдан кечирган. Икки дарё оралиғида жойлашган, замини ҳосилдор, халқи меҳнатқаш, ўтроқ маданиятнинг ноёб намуналарини яратган бу дёрга кимларнинг кўзи қуймаган дейсиз. Босқинчи кетилан босқинчилар келиб, бу тўғал юртни фораг қилишга — бойлиқларини талаш, халқини қулликка мубтало қилишга уринарди.

Халқимиз бамисли самандар (оловда тугилиб, оловдан омон чиқадиган афсонавий қуш)дек барча синовлардан омон чиқди, шараф билан чиқди. Бироқ бу қурашлар, озодликка бўлган интилишлар, албаттаки, қурбонсиз, йўқотишларсиз кечмади. Миллатнинг не-не баҳодирлари, юрт озолитини ҳар нарсадан устун билган халқнинг асли фарзандлари шу қураш майдонларида жон бердилар.

Гуруч қурмаксиз бўлмаганидек, ёв келганда ўзини четтан олган, жони ширинлик қилиб шайнидан кечган, ҳатто дўстларини сотган кимсаларни ҳам, афсуски тарих ёлдан чиқармайдди. Уларнинг қирдиқорлари туфайли юртнинг «адо бўлмас армонлари, тошларни йиғлатган дostonлари» пайдо бўлди.

Мана шу ўтмишни ўйламаслик, билмаслик, ҳис қилмаслик мумкин эмас. Хотира қачон бизга кўмакка келадди, эртанги кун учун хизмат қилади? Қачонки, у уйғонса, анланса ва ҳис қилинса!

Айниқса, собиқ шўро даврида юртимиз ва юртдошларимиз бошидан кечирган мусибатларни унутишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. «Қора кўзларини» тугилмай қолган фарзандлари эмас, балки олис Сибир ўрмонларидаги «қайинбарлар ётган» Усмон Носирнинг ҳам худди сиз

ёнидак яшашга ҳақи бор эди. Унинг ҳам жони сабил эмас эди, Афруски...

Афруски, ўзимиздан чиққан сотқинлар, меҳробга ин кўрган чаёнлар Усмон Носирнинг ҳам, Абдулла Қосирийнинг ҳам, Чўлпон ва Фитратнинг ҳам умрига тини бўлилар.

Албатта, бутун бир миллат вакилларининг боболари кетганда йўл қўйган хатолари туфайли бир-бирларини қоралаб ўтириш мавриди эмас. Лекин буни «ўтган ўтди кетди» қабилида ҳам тушуномаслик лозим. Шоирнинг исми — бутунги кун ва келгуси авлод бу ўтмишдан сабоқ оларини, эртага бўладиган минг турли ҳаёт синовларига тайёр турсин!

Шундагина миллат бўлади, халқ чинакам халқ бўлади. Шундагина одамлар руҳиятидан оломонлик эмес чекиниб, чинакам шахслар шаклланади.

Мухаммад Юсуфнинг икки шеъри таҳлилдан келиб чиқиб, қуйида ҳавола этилаётган шеърни идрок этинг, ҳис қилиб, таҳлилга киришинг.

БИЗ БАХТЛИ БЎЛАМИЗ

Майли-да кимгадир

ёкса,

ёкмаса

Уларга қўшилиб йиғлашармидик.

Биз бахтли бўламиз,

Худо хохласа.

Худо хохламаса

Учрашармидик...

Райхон хилларини
Йўлларимга сеп,
Кут мени хар окшом,
кукка ой чиқкан.

Факат

йиғламагин

айбим нима деб,

Айбинг —

онанг сени

Чиройли туккан!..

Менга бир табассум

хади эт, эй ёр,

нур томсин

лабларинг

сохилларидан.

Ўзинг айт,

сендай киз

яна қайда бор,

Киприклари узун

кокилларида?..

Ийманиб яшама

хаёл пинжида

Ёйил,

яйра, жоним,

ўртанма ғамда.

Ғийбатларга чидла,

Тухматга чидла:

Сен биттасан, ахир,

Ёруғ оламда.

Мен эса ошиғинг

сенинг энг ғариб,

Тундан сўз

карез олиб,

тонгга тутувчи,

Сенинг ёнингда ҳам

сени ахтариб,

Сенинг ёнингда ҳам

Сени кутувчи.

Иста,

тиз чўкман

ҳозир олдингда,

Севдим,

севганимдан

узлмок нечун?

Барча фарипталар

сенинг қалбингда

Ижарада турган

кизлар мен учун!..

Биз бахтли бўламиз,

Худо хохласа.

Худо хохламаса,

Учрашармидик.

СУРАТ

Менинг кимлигимни

Билмайдди ҳеч ким.

Мен бир ғалатиман,

Мен алоҳида.

Кўзимнинг ёшини

Келди ичтим,
Тилимни чайнагим
Келар тохида.
Ой менинг елкамга
Ўтириб олган,
Офтоб фаво солар
Юрган йўлимга.
Хаёл тушовидан
Тушолмай қолган
Уримни топириб
Қўйлим қўнғлимга.
Энди тошни тепсам,
Ўтар изимни,
Ерга ағанасам —
Ер ҳам девона.
Бармоғин ўтгандим
Сўйган қизимнинг,
Қўли қонаб кетди
Гуриллаб, мана.
Ёввойи ўрдакка
Бердим севгимни!..
Ўрдак учди-кетди,
Мунгайиб қолдим.
Хайратим обқетди
Қанотида у.
Ким мени алдаса —
Худода солдим,
Майли, алланмасин
Хаётида у. Энди,
Ёнаверди
Қоқиллари сўнг,

Чарсиллаб юрати
Энди беармон.
Ярми ёниб бўлган
Қўйлаги бир енг
Ишқининг байроғига
Айланди алвон!..
Ва ўлдим байроқни
Мен ўша алвон,
Олов тан,
Олов жон,
Олов хис-хавас.
Қизил чўғ тўшалган
Чимилдиқ томон
Отдим мен ўзимни
Мисли ўтпараст.
Уйғонсам — қўрпам қул,
Йиғлар севгилим.
Мен сени йиғла деб
Қучган эдимми?
Айиқ боستان тўлдай
Эзилди қўнғлим,
Қолдим қулқўрпамда,
Тўшагим — тупроқ.
Юмалаб ётаман
Илонлар билан.
Уларга ишондим
Бир ёқдан қўпроқ,
Илон чақар,
Аммо
Ҳаширмас ёлғон!..
Менинг қимлигимни

Билмайди ҳеч ким.
Мен бир ғалатиман,
Мен — алоҳида.
Кийиклар конини
Келади ичтим,
Чаёни чайнагим
Келар гоҳида.

Муҳаммад Юсуфнинг «Сурат» шеъри шоирнинг ўзички дунёсини кашф этишга уриниши акс этган асардир. Шеърнинг лирик қаҳрамони «Мен бир ғалатиман, Мен — алоҳида» деган экан, унинг бу эътирофини асло қибрга, манлиқ дарвосита йўймаслик лозим. Унинг бошқалардан фарқи биргина, бироқ ниҳоятда муҳим фазилати бор. У ҳам бўлса, олам ва одамни кўнгли кўзи билан кўриши, идрок этишидир. Бундай кишиларнинг оломон орасида сингиб, шу омма руҳияти билан бирлашиб кетиши асло мумкин эмас. Улар қай замонда, қай тузумда яшамасинлар, русларнинг ибораси билан айтганда, «ок қарға» бўлиб, барчадан ажралиб тураверадилар.

Ҳозирча бу ҳолатни тушунишнинг, янаям аниқроғи, ҳис қилишнингиз, балки қийинроқдир. Сизга осонлаштириш мақсадида Ҳазрат Навоий қаҳрамонларидан Мажаһуннинг ёдига соғамиз. Лайлининг ишқи ўтида қуйган, тўғ ақлу хушидан айрилган Қайсани кўрган боғли оломон унга Мажаһун — телба, жинни номини берди. Аслида ҳам шундаймиди?

Мутлақо!

Бу ўринда бошқа бир шоир — Абдулла Ориповнинг «Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз, ўтай бўлсак не тонг соғлар орасида» деган гўзал истеҳсосини эслаш ўринлидир.

«Сурат» шеърининг лирик қаҳрамони ҳам «Ўзини ёнганга топишиб қўйган». Бу дегани — унинг учун ўзи ва бошқаларнинг кўнглидан кўра муқаддасроқ ошён йўқ. Шу туфайли ҳам, бу бетубор, беозор кўнглига етказилган сарфларни у «Худоба соғали», уни алдаган кўнглиларга қайтмоқлик тилайди. («Майли, алданмасин ҳаётида у»).

Афвуски ҳаётда кўнгли кўзи бор, ҳислар ва туйғулар ҳаётига тотиб яшашни ҳаёлига ҳам келтирмайди-ган қимматлар учрайди. Уларнинг қилмишлари лирик қаҳрамоннинг гўзал ҳаёлларини тўзғитиб юборади, унинг инқилиб доғиллаб ёнаётган юзларига муздек сув уради, вақтонинг рангсиз ҳаёт ҳақиқати орзулар туш кўраётган кўнглини шифқатсизларча бузади: «Ўйгонсам — кўрпам қул, йиллар сенгилим... Айик боғдан гулдай Эзиди кўнглим...»

Энг ёмони — орзулари кетма-кет алданган, секин-аста инқилиб сўнган лирик қаҳрамон руҳиятида ўзи истаб-истаётган ўзгаришлар юзага келади. Энди унинг беором руҳияти харорат ўрнини совуққонлик, қарашларида инқилиб ўрнини басма-басига туғилган қайсарлик эгал-лабди. Агар шеърнинг дастлабки бандидаги «Кўзимнинг конини Келади ичтим, Тилимни чайнагим келар гоҳида» деган мисралар билан шеър адоғидати «Кийиклар конини Келади ичтим, Чаёни чайнагим Келар гоҳида» деган кўнглида эзилганиши худди шу манзарани кўз олди-данга келтирмайдими?..

«Сурат» шеърда тўғ яшнаб турган ям-яшил боғ (покиза ине, соф инсоний ҳислар) тасвири туширилган суратнинг доғиллаб ёнаётган оловда бўжмайиб, сарғайиб қуйиш жа-ратини акс эттирилгандек. Ахир, нозик ҳисларнинг кўпол ёгон қўлида эзилганиши худди шу манзарани кўз олди-данга келтирмайдими?..

Калбга, кўнглига етказилган заха ўрни эса, ҳеч қачон битмайди, дейдилар...

* * *

Осмон чўкиб қолди бу оқшом,
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас.
Бир маҳалла нитохни кўрдим:
Яшаш керак, севиш шарт эмас.
Садокатми?

Кимга керак у?...
Беҳудадир кўз ёшинг сели.
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас:
У — бетона. У энди келин...

Тўй — бу асли баджаҳл ота
Бахтли бўлсин қизим дегани.
Уни сента бермасман, бўтам,
Тирик экан кўзим дегани.

Осмон чўкиб қолди бу оқшом,
Конимда бир ғашлик ўрмалар.
Мен оловга отарман энди
Юрагимни қийма-қиймагаб...
Ёқа ушлаб қолсин кўрганлар,
Оловларга отдим уни, бас.
Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,
Севиш керак... яшаш шарт эмас!

Шоирнинг бу шеърини аввалги — «Сурат» асарининг мантаний-рухий давоми, деб бемалол айтиш мумкин. Зеро, ҳар икки шеърда сўйганларидан садокатсизлик кўрган ли-

ри қаҳрамоннинг рухий қийноқлари бадиий акс топтандир. Бу шеърда ҳам «Бир маҳалла нитох» — оломон бир тараф, шунинг юрак эса, муғлақ бошқа тараф.

«Яшаш керак, севиш шарт эмас!» деб ҳисоблайдиган инсонлар учун «садокат», ҳис ва жараёнлар», «кўз билан кўриб, кўл билан ушлаш мумкин бўлмаган туйғулар» тўғрисидаги гаплар дярли ҳеч нарсани аниқламайдиган «декорни сифсата»дир. Улар ишк-мухаббатнинг инсон кўнглида ясайдиган мисли кўрилмаган ўғаришларни ҳам сезимсизка ўхшаб вақти соати билан ўтиб кетадиган бир парча» деб билалдилар. Улар жисмининг бетона бўлиши руҳнинг бетоналашувини асло аниқлатмаслигини ҳеч тан олдилари келмайдилар: «Беҳудадир кўз ёшинг сели... У — бетона. У энди келин...» дейди улар.

Шеърнинг дилли-девона лирик қаҳрамони учун эса, бунабо ўтган ҳолиса ишк оловини баттар қуяйтурса қуяй-тирмаски, асло пасайтирмайдилар. (Мумтоз шеъритимизда ҳам қижронинг ишк зўрайишига энг муҳим шарт сифатида тоқсин этилганини эсланг!)

Биро, бу бўлиб ўтган ҳолиса буюк ишк қудрати олдида нима экан: «Тўй — бу асли баджаҳл ота Бахтли бўлсин қизим дегани...» Лирик қаҳрамон учун бу ҳолиса бор-йўғи шунинг дегани, ҳолос!

Лекин, «осмон чўкиб қолган оқшом»да унинг қониди «бир ғашлик ўрмалайдилар». Қонда ўрмалаётган бу ғашлик — дунёнинг шифқатсизлиги, тескарчилигига қарши қўйрилган ишк, ишкка лиммо-лим юракни энди унга бетоналаштириш учун жисмдан ситиб чиқаради:

Мен оловга отарман энди
Юрагимни қийма-қиймагаб...

Озарбойжон халқининг дилбар шоири Самад Вурғунининг ажойиб кўшик бўлган бир шеърда «йиқилсин меҳарин олам ва тубдан тор-мор ўлсин» деган мисра келади.

Мухаммад Юсуф тасвирдаги рухнинг абайийлигини ишончи зўр лирик қаҳрамоннинг оламга хайкириб айтиётган ҳақиқати ҳам айни кайфият ифодасидир:

Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,

Севин керак, ... яшаш шарт эмас!

(Умумий ўрта таълим мактабларининг 8-синфи, учун адабиёт дарсида мажмуасидан).

КУНДУҲОН ҲУСАНБОВЕВА ЭЪТИРОФИ

Мухаммад Юсуф ижодида намуналар умумий ўрта таълим мактабларининг 8-синфи «Адабиёт» дарслигида берилган бўлиб, дастурда уларни ўрганиш учун бир соат белгиланган. Ўқитувчи истаса, ўзига берилган имкониятдан фойдалани-ши, бирор мавзудан бир соатни ажратиб олиб, М.Юсуф ижодини ўрганишга кўшимча қилиши мумкин. Дарсликда шоирнинг «Меҳр қолур», «Юртим адо бўлмас армонларинг бор» ва «Биз бахтли бўламиз» шеърлари ўрин олган.

Ҳар қандай адиб асарини ўрганишдан олдин ўқувчи унинг шахси ҳақида имкон қадар мукаммал маълумотга эга бўлиши мақсадга мувофиқ. Шунда унинг ижодини тўлароқ аниқлаш имконияти ортади. Шунинг учун ҳам, «Адабиёт» дарсликларидида аввал адибнинг таржимаи холи билан боғлиқ маълумотлар тақдим этилади. 8-синф дарслигида М.Юсуф ҳақида берилган бир бетлик ҳасби ҳол ҳам унинг ҳаётини фаолиятини очиб беришга қаратилган. Лекин бу билан ўқувчи унинг шахси ҳақида мукаммал маълумотга эга бўлолмайди.

Бирода ўқитувчи томонидан шоир шахси билан боғлиқ бир сатор кўшимча маълумотларнинг тақдим этилиши ўқувчига унинг асарларини тўлароқ аниқлаш, чуқурроқ таҳлил қилиш имконини ҳам беради. Бундан ташқари, миллий таъбияшувимизда «Миллатнинг улў вақиллари ўз шахси билан ўсиб келиётган инсоннинг маънавияти шаклланиши ва ривожланишига таъсир кўрсатади» деган фикр мавжуд. Ўсиб келаятган авлод улўлар шахси кўмагида ўз-ўзини тарбиялаши учун ўзининг шахсига хос сифатларни кўриши, улардан таъсирланиши, хайратланиши ва баҳра олиши керак. Улўлардаги беҳуданин хайратга солган, уни таъсирлантирган, ҳавасини ривожин сифатлар унга аста-секинлик билан «юқа» бошланиши. Хайрат ва ҳавас таъсирида шоир шахсидаги ўқувчи кўн-куларини жунбишга келтирган фазилатлар ҳеч қандай қадим эриқчиларсиз, ортиқча панд-насихатларсиз ўқувчи юзурдан, руҳиятидан жой ола бошлайди. Адибларнинг бундай фазилатларини ўқувчиларга очиб бериш адабиёт ривожининг вазифаси ҳисобланади.

Шоир Мухаммад Юсуфнинг шахси, аввало, унинг армонидида ўз ифодасини топган. У бир шеърда ёзди:

Осойишга ўтмади бирор бир куним,

Талашиб, тортишиб тоғмадим.

«Оғирок бўл, иним, сипорок бўл, иним...»

Мен ўз билганимдан қолмадим.

Қуврок бўл дейишди, ёлғон ҳам керак,

Жиндек хушомал ҳам. Қулоқ солмадим.

Оқни опшок кўрдим, қорани қора,

Мен ўз билганимдан қолмадим.

Кўнглим сезар эди, энди бу ёғи аён,
 Дўстларим... дўстларим, бахтли боламан:
 Ё Тошкентда энг зўр шоир бўламан,
 Ё уйимга кетиб, арик бўйида
 Ялпизга суяниб ўлиб қоламан!

«*Меҳрим қаттиқ бўйди...*»

Ўқувчилар шоир шахсиятини тўлароқ хис қилишлари учун ўқитувчи аввал бу мисраларни ўқиб бермоғи, сўнг ўз қарашларини ҳулосаларини ўқувчиларга ўқитириш йўлидан бормай, шоирнинг мисраларга тизилган ўзлигини савол-топшириқларга айлантирмоғи лозим: Биринчи тўртликдан шоирнинг шахсида хос қандай сифатни илғаш мумкин? «Оғирроқ бўл, иним, сипороқ бўл, иним...», «Қувроқ бўл, ёлғон ҳам керак. Жиндек хушомад ҳам» деган гаплар кимга тегишли деб ўйлайсиз? Нима деб ўйлайсиз, шоир «...ўз билганидан қолма»ганида тўғри қилганими, йўқми? «Кўнглим сезар, энди бу ёғи аён» билан шоир нима демоқчи деб ўйлайсиз? Шу мисралар замирида шоир шахсида хос бўлган қандай сифатларни илғадингиз? Ўзингизни у билан таққосланг. Муҳаммад Юсуф ўзи айтмоқчи: «Тошкентда энг зўр шоир» бўлолдимиз, йўқми? Бунга сиз нималарда кўрасиз?

Қуйидаги икки мисрада шоир ўғил болаликка ўз муносабатини билдиради:

Шамолдек ел, сувдек тош,
 Хеч кимсига бўкма бош...

«*Ўғил бўлсанг...*»

Ўғил болага шундай талаб қўя билишга руҳан ўғил бола бўлган одамгина қодир. Чин шоир илоҳий ҳолатга тушганда, фақат кўнглидаги ҳисларини мисраларга айлантириб қорозга тўқайди. Сатрларда ички «Мен»нинг дардлари ифодаланади:

Тўғилингими, демак, аён,
 Шох кўлида занглаган
 Қилич бўлма ҳеч қачон,
 Ундан кўра, битта мард
 Қул кўлида ханжар бўл!

Ўғил бўлсанг, ўжар бўл,
 Қолган бари сафсата.
 Эркинг учун, эл учун
 Номусингга навқар бўл.

«*Ўғил бўлсанг...*»

Демак, бу мисралар шоирнинг ўзлиги ифодаси. Ўқувчилар бу ҳақда ҳам ўйлаб кўрсинлар. Бундай гапларни одам шунчаки айтиши мумкинми? «Ўғил бола»нинг сизга қуяётган талабига қандай қарайсиз? Талаб сизга маъқулми, йўқми? Нема?

Муҳаммад Юсуфнинг илоҳий туйғу — муҳаббатга ҳам муносабати ўзгача: «Севдингми, юз йил кул, Севмасанг, уни!» дейди «Севти садоси» шеърида. Севиш ва бу ҳақда шоханнос солиш, бизнинг йитишларимиздек транспорт ўринлиқларига, кўча-куйларда деворларга севилиснинг немини ёзиб қўйиш ўғил боланинг иши эмас. Шоирнинг

назариди хатто бунӣ машукага айтиш ҳам шарт эмас.
Чунки унингча:

«Суймоқ бу — тулханда куймоқ азалий».
Мен беун севарман, мен жим севарман,
Киёматга шул суккутлаDIRман.

«Мен биттадурман»

Ўқитувчи бу мисралар билан ўқувчиларни таништириб,
сўнг уларга: «Шу мисраларга таянган ҳолда, шоир шахси-
га хос бўлган сифатларни очишта уриниб кўринг» деган
топирикни бериши мумкин.

Мен ҳам ўша-ўшаман, нолон,
Гоҳ панд бериб, гоҳида панд еб.
Машхур кил, деб сўраб Худодан,
Тилабман бахтли бўлай деб...

«Мурдадо»

Шоирлар бир қараганда, ҳамма катори олдий одамдай,
бир қарасангиз, илоҳий бир яратиклай. Бир қарасангиз,
жайронларга туташган оға бўлишни, капалаклар билан
ошно тутинишни, момакаймоқларга жўра бўлишнию
кизғалдоқларга ҳимоячи бўлишни истеган кўнгли соҳиб,
бир қарасангиз, ҳамма катори олдий инсоний бахтга
ташна. Ўқитувчи ўқувчиларга юқоридати мисралардан
шоир шахсини қилиришта ундовчи савол билан мурожат
қилгани маъкул. Буоқлик ва олдийликни ўқувчиларнинг
ўзлари, ўз даражаларида фарқлаганлари маъкул.

Йўлинг кесиб ўтсам — ўзим хижолат,
Узоқдан бир сени кўрсам, кифоят,
Бир нитоҳинг ўзи менга иноят,
Сени ҳеч ким севолмайди менингдек.

«Суенари»

Ўқувчилар юқоридати мисраларга таяниб «йўлини
кесиб ўтиш» тушунчаси ҳақида мулоҳаза юритсинлар.
Бу қандай тушунча? У халқимизда қандай вазиятларда
қўлланилиши? Шунга асосланган ҳолда, шоирнинг миллий
қадриятларга муносабати ҳақида ўйлаб кўрсинлар. Маш-
хураки, ўзбекларда аёл зоти эркак кишининг олдида кесиб
ўтмаслик олати бор. Бу эркакка бўлган ҳурмат белгиси
саналади. Лекин бу одатнинг муҳаббатга қандай дахли
бўлиши мумкин? Муҳаббат туйғусини ҳар ким ўзича тушу-
нади. Ошиқнинг машукасига ҳурмати шунчаларки, унинг
олидин чикишта қудрати етмайди. Чика олган тақдирда
қим, ҳажон, хижолат қуршовида қолади. Ўқувчилар ҳеч
қим шундай сева олмаслигига ишонишармикин? Бугун-
ги шеърхон ҳам шундоқ сева олармикин? Ўқувчи шулар
қисмида ўйлаб кўрсин, муносабат билдирсин.

Муҳаббат, эй тўзал изтироб,
Эй кўхна дард, эй кўхна туйғу,
Кўрагимга кўлингни тираб,
Юратимни тўкиб кўйдинг-ку.

«Муҳаббат»

Юқоридати тўғлиқни ўқиб бергач, ўқитувчи ўқувчилар
тағйборини шоирнинг сўз қўллашдаги, фикр ифода-

лашлати махоратиға каратади. Мухаббат аталмиш қалим туйғунинг шоир қалбиға кириб келиши ифодаси тасвири ҳам ўқувчиларнинг назаридан четда қолмагани маъқул. Бу М. Юсуф шеърятининг ўзига хос хусусиятидир.

Сўрсанг, севинчимдан ўкинчим кўпрок,
Сендан-да қумушрок сочимдаги оқ.
Йилим келмай туриб, йилим кетмоқда,
Кўзда табассум-у, киприкда титрок...

«Янги йил кечаси» шеъридан олинган бу мисралар шоир ҳаёти, турмуш тарзининг тасвири. Ўқувчилар бу мисраларни ўзлари шарҳласинлар. Улардан шоирнинг шахсини қилирсинлар. Бунинг учун ўқитувчи тарбияланувчиларга қуйилган савол-топшириқлар билан мурожаат қилгани маъқул: «Сендан-да қумушрок сочимдаги оқ» деб шоир қимта мурожаат қилаётир деб ўйлайсиз? «Кўзда табассум-у, киприкда титрок...» ни қандай тушуниш мумкин? Ўйлаб кўрингчи, кўзда нима ифодаланаётир-у, киприкда ниманинг тасвири?

Менинг қимлигимни билмайди ҳеч қим,
Мен бир ғалатиман, мен — алоҳида.
Қўзимнинг ёшини келади ичқим,
Тилимни чайнатим келар тоҳида.

Менинг қимлигимни билмайди ҳеч қим,
Мени бир ғалатиман, мен — алоҳида.
Қийиқлар қонини келади ичқим,
Чаённи чайнатим келар тоҳида.

«Сўрам»

Шоирнинг алоҳидалигини ўқувчилар нималарда кўришаркан? Шу ҳақда уларнинг фикрини сўраш лозим. Қўғиллик алабейтшунослар «асл шеърни олдий сўзлар билан ифодалаб бўлмайди» дейишади. Шоирнинг шахси билан боғлиқ юқоридати мисралар унинг ўзи ҳам ўзлитини тулиқ англай олмаганидан далолатмидикин? Бу ўзни англаш — Оллоҳни англашдир деган ғоя билан боғлиқмикин? Ўқувчи шулар ҳақида ҳам ўйлаб кўрсин. У М. Юсуфни ўзининг даражасида англашга ҳаракат қилса, шоир ёрдами билан ўз шахсини англашга, аниқлашга интиlsa, бу шоирнинг ҳам, ўқитувчининг ҳам катта ютуғи ҳисобланади.

Осмон чўқиб қолди бу окшом,
Юлдуз бўлиб ёғилди бир сас.
Бир маҳалла нитохни кўрдим:
Яшаш керак, севиш шарт эмас.

Ёка ушлаб қолсин кўрганлар,
Оловларга отум уни, бас.
Ёниб кетсин чирсиллаб қалбим,
Севиш керак... Яшаш шарт эмас!

«Осмон чўқиб қолди бу окшом...»

Юқоридати мисраларда шоирнинг алоҳидалиги қайси мисраларда ўз аксини топган? Ўқувчи «бир маҳалла нитох»нинг фикрига қўйиладими ёки шоирнинг тапталми? Нета? Шоир: «Оловларга отум уни, бас» деганда нимани назарда тутаяётир деб ўйлайсиз?

Тошканд... тоғларни соғиндим,
Яшил ўтлоқларни соғиндим.
Сув бўйига чордона курган
Момайкамоқларни соғиндим.

...Ўзим ташна, мента ташналар —
Ялангтоёқларни соғиндим.
...Тўйдим тиллабармоқ қизлардан,
Қўли қалоқларни соғиндим.

«Соғиндим»

Юкоридаги мисраларда ифодаланган шоир соғинган тимсолларга таяниб, унинг шахсига баҳо беришга ўқувчиларни ундаш лозим. У қандай одам?

...Менимча, дунёда энг катта гуноҳ —
Соғинмай яшамок...

...Менимча, дунёда энг катта гуноҳ —
Хиринглаб шеър ўқимоқ!

«Ёлғон ёмон дерлар...»

8-синф тарбияланувчилари савоб ва гуноҳ каби тушунчаларни яхши фарқлайдилар. М.Юсуфнинг назаридати гуноҳларга эътибор қилишсин. Улар ҳам «соғинмай яшаш» ва «хиринглаб шеър ўқишни»ни гуноҳ ҳисоблашадими ёки бу улар учун ноаниқ, тушунарсиз туйғуми? Ўзи шеър қандай ўқилади? Агар тушунишолмаётган бўлишса, шоир билан ўзлари ораларидати масофани чамалаб кўришсин. Шу тарика ўзлигини ўрганишлади.

Тунлари чароғон шундай шаҳарда
Хеч қимга кўнглимни ёра олмайман.
Мен сиз айтгандайин ҳаммани севдим,
Ҳаммага ишондим, мана, оқибат...

«Одамга хат»

Юкоридаги мисралар ўқиб бўлингач, ўқувчиларга қуйидаги саволлар билан муурожаат қилган маъкул: Шоир ёганидек, онасининг гапига кириб ҳаммани яхши кургани, ҳаммага яхшилик қилгани, ҳаммага ишонгани қандай оқибатларга олиб келди деб ўйлайсиз? Бу яхшими, ёмонми? Нета? Онанинг боласига ўратганлари тўғрими ёки нотўғри? Бундай фазилатларнинг рағбатини шоир қимдан олиши мумкин деб ўйлайсиз? Сиз қандайсиз?

«Оқибат» шеърдан олинган қуйидаги мисралар ўқувчиларга ўқиб эшиттирилади. Одамлар орасида оқибат йўқолиб бораётганидан ёзирган шоир:

Бўлди. Шеърим тамом. Ахир, сиз чидаб
Юрибсиз-ку, нима қипти мен юрсам.
Томағимда жоним турибди йиғлаб,
Жондан айриламан энди гапирсам!.. —

дейти. Одамлар орасидаги меҳр-мурувват, мухаббат, оқибат сингари фазилатларнинг йўқолиб бораётганидан шоир шунчалар қийналган, миллатга хос бўлган бу иллатлар уни руҳан адо қилгипти. У айтмоқчи, биз ҳеч нарса билмагандай чидаб юрибмиз. Нета? Бунинг сабаблари нимада? Нета шоир қидай олмапти? Бу унинг шахсида-

ти кандай сифатдан далолат беради? «Томоғимда жоним турибди йиғлаб»ни кандай тушуниш мумкин сизнингча? Шундай саволлар ўқувчилар орасига ташланса, улар бу ҳақда ўйлаб кўрсалар, руҳиятидада шахслик сифатлари шаклланишида фойдалан холи бўлмас.

Шоир бир шеърда ёзди: «Мен ёруе дунёда кўнглим кулиман...» Ҳўш, ўқувчилар буни кандай тушунишди? Инсон аклининг, манфаатларнинг етовиди юртани маъкулми, кўнглининг бошқарувига бўйсунгани тузукми? Қай ҳолатда яшаш маъкул бўлади? Нета? Кўнглига қул бўлган шоир уларга ёқитимикин ёки йўқ? Сабаб нимада?

Бўлди. Шеър ёзмайман. Мен энди одам,
Оддий одам бўлиб яшай бошлайман.
Кўнглимга ачиниб атар ёзсам ҳам,
Тунда ёзиб, тонгга ўтга ташлайман!

«Икродор»

Юкоридаги мисраларни ўқувчилар шарҳлашга уриниб кўришсин. М.Юсуф факат шеър ёзгани учун оддий одамлардан фарқ қилганими ёки бунинг бошқа асоси борми? Шеър ёздингиз ҳамма одамлар «мураккаб»ми?

Ўқувчилар ўзларининг Муҳаммад Юсуф шахси ҳақида чиқарган хулосалари, қарашларини миллатнинг бошқа улуглари қарашлари билан солиштириб кўришлари учун уларга қуйидагиларни ўқиб бериш мумкин:

Ўқувчилар шу тарика шоирнинг шахсияти билан таништирилгач, кейинги соатда унинг дарсликда тақлим этилган асалари устида ишлашга ўтиш мумкин. Шеърларни ўқитувчининг ўзи ўқиб беради. Сўнг дарсликдаги савол-

ларни бирин-кетин ўртага ташлаб, уларга ўқувчиларнинг жавобини талаб қилади.

Уш вазифаси сифатида ўқувчиларга шеърлардан қондирилгани ёд олишни топириш мумкин. Бундай ишларда ўқувчи хоҳиши билан ҳисоблашиш факат фойдали бўлиши аниқ.

БАХТИЁР МУҲАММАД АМИН ЭЪТИРОФИ

1. «КИЗИЛ ОЛМА» КЎШИГИНИ ТУШУНИШ

Баланд шохда кизил олма
Пишган экан,
Узиб олиб қарасам қурт
Тушган экан.
Мен олмани иргитворсам,
У дод солди:
Ташлаб кетар экан мени
Нега олди?!
Кизил олма, кизил олма,
Мен енгилдим.
Дунёи дун деганларин
Энди билдим...
Юратим-ей, сени не ўй
Ўртамоқда?
Севгига йўл бўлсин бизга
Бу чорбоқда,
Баланд шохда кизил олма
Пишган экан...
Бизнинг бошга шундай савдо
Тушган экан.

Муҳаммад Юсуф қаламига мансуб, ўн беш-йигирма йилдан бери машхур бўлиб кетган бу кўшик ҳаётий воқеага мосланган. Унинг шеъри куйган қалб тўфонидан келиб чиқиб ёзилган бўлса-да, кўшик шўх услубда ижро этилган. Гўёки «Куйиб туриб қуламан, қулиб туриб қуяман» дегандек.

Кўшиқдаги хабарда билдирилишича, бир йигит кўшиларнинг кўли етмайдиган бир қизга уйланди; не бир қарақатгў харажатлар билан тўй ҳам ўтди; чимилликка қирингач, маълум бўлиб қолдики, келин қиз эмас, жувон экан, қуёв йигитдан олдин ҳам қим ёки қимлар биландир уйиниб кўйган экан; буни қурури кўтармаган йигитнинг ичидан алагга ёнди; «Ҳе-й!» деди-ю, келиннинг жавобини берипта қарор қилди.

Мен олмани иргитворсам,
У дод солди:
«Ташлаб кетар экан, мени
Нега олди?!»

Танишиб юришганларида бу ҳақда ҳеч нарсa демaган қиз, ҳеч бўлмаса, тўйдaн олдин айтиб кўйиши керак эди; шундa бўнчaлик оворагарчиликлар, шармaндaчиликлaр, кўнгиликорачиликлaр бўлмaслиги aник эди; лекин «қурт тушган қизил олмa» — қиз ҳам aнoйилaрдaн бўлиб қoлиниши хоҳлaмaган эди; шунинг учун ҳам, у ўзини итaйин нoзли қиз қилиб кўрсaтди; чунки у ҳам ўзининг инсон экaнлигини эслaб қoлди вa гaрчи oқ либoсa дoйик бўлмаса-дa, oқ либoс қийиб тўй кўришини истaди; шунчa-лиқкa бордими, демaк, қуёв хайдaб юбoрaётгaндa ҳам жим турмaй дод солиптa олдиндaн тaйёртaрлик кўргaн, чунки

У бундай бўлишини олдиндан, ҳеч бўлмаганда, олдий кизларчалик тушунардн; жанжал сабаб куёвнинг бўйнига ип ташлаб олмакчи эди, бўлмади; ор-номуси қучилик килган йигит барибир сурбет келинни қувиб солди; лекин ўзи ҳам ҳаётдан совиб кетди.

Шу тарика бу кичкина кўшиқ катта ҳаёт дарсидан ҳикоя қилади. Шундай дарски, йигитларга ҳам, кизларга ҳам кифоя бўладиган даражада ибратли. Неча-неча мард йигитлар шу кўшиқдаги каби ҳолатлардан синиб кетади, бир қанчаси дардини ичига ютиб, бир умр овози чикмай кетади, қайсиларидир келиннинг шаддолитидан чўчиб, жим яшаб кетишни ихтиёр қилиб қолади, яна қайсиларидир келинни ёки ўзини бир бало қилиб қўяди-да, ё камалиб кетади, ё мажруҳ бўлиб қолади. Келин эса, «Фалончининг кизига ит теккан экан» деган хунук номга эга бўлиб қолади. Бунақа воқеалардан сўнг эндигина қула-анда бўлишганлар ҳам аж-ралишиб кетишади, келин-куёв учун аялган кўппа-тўппагу мебеллар, кимматбаҳо жиҳозлар талаш бўлади, никоҳ тувоҳномасини бекор қилиш учун қанча асаббузарликлар, югур-югурлар... Ҳаммасининг бош сабабчиси — ўзига «қурт тушириб қўйган кизил олма». У агар ўзига эҳтиёткор бўлганда эди, балки бахтли бўлиб кетган бўлармиди?!

Биринчи аёли билан ажралишган танишим бир кизга уйланадиган бўлиб қолди. У барваста, илми, олий маълумотли, бировга тапини олдирмайдиган йигитлардан эди. Иккинчи марта уйланди, тўйи бўлиб ўтди. Келиннинг олдига кирган экан, келин пичок кўрсатибди: «Менга яқинлашсанг, ўзимга пичок уриб оламан!» дебди. Бундан не бир аҳволга тушган куёв аҳволни аста-секин сўраб ўрганибди. Маълум бўлишича, киз ўзига ҳаммасиб бўлган оилаги, фарзандли бир йигит билан «юрар» экан; унга ота-

ониси, ака-укалари, маҳалла-қўй орасида «Фалончи тўй кўриб турмушта чиқди» деган ном керак экан; шу сабабдан унинг кизлардай кўрсатиб, тўйи бўлаётган келин родини бажарибди. Куёв йигит нима ҳам дерди?! Нойлож, келин-лик родини маҳорат билан ижро этган «артистка»нинг руҳсатини берди.

Дуёнинг бошқа халқларида қандайлигини билмаймиз-у, бизнинг халқимизда келин-куёвнинг тўйдан кейингилик кечалари одамлар эътиборида бўлади. Шу кечалар ҳеч қанақа тап-сўзсиз ўтдики, демак, келин-куёвнинг ҳаётларини яхши бошлаб олишибди, қула-андалар «бор, товоғим, кел, товоғим» муносабатларида бардавом бўлишади. Агар келин киз эмас, жувон чиқиб қолса, бирдан чор-атрофга ҳар хил шовкин-сурон чиқиб кетади. Турдин-туман тап-сўзлар пайдо бўлиб, келин томон эл орасида уятга қолади. Албатта, куёв томон ҳам бундай маломатдан чекада қолмайди. Бу тамға бир умрга халқнинг хотирасига жойланиб қолади. Хуллас, икки томон ҳам анчагина мошлий ва маънавий зарар кўради.

Халқимиз орасидаги «Киз сакласанг, туз сакла» мақоли исмида киз болаларни ҳақорат қилиш учун эмас, балки уларнинг хурмат-иззатини баланд сақлаш учун айтилган. Ўрни кўзининг қорачиғини қандай эҳтиёт қилиб сакласанг, кизингги ҳам шундай азиз тутгин, унинг масъулияти ҳам, шарафи ҳам улуғлигини эсдан чиқарма. Агар кўзингги эҳтиёт қилма олмай қолсанг-у, уни кўр қилиб қўйсанг, кўр кўз билан яшайверсан. Аммо кизингга доғ тушириб қўйсанг, соғ кўзингги очиб ялашинг ҳам қийин бўлиб қолади. Бу мақоллани «туз» сўзи икки хил талқин қилиниши мумкин. Биринчиси, ширин овқат шўр туз билан ёқилиб бўлади, фақат унинг шарти ўз меъёрида бўлиши: агар кам

бўлса ҳам яхши эмас, кўпайиб кетса ҳам яхши эмас. Иккинчиси, «туз» сўзи асли туркий бўлиб, «тўғри», «друст» маъноларини беради. Ўрниги, киз-фарзандни доимо керак вақтида тартибда ушлаб туриш лозим бўлади. Бунда тартибни ушлаш тузнинг вазифасини бажаради.

Ислождан олдинги жоҳилият замонининг такаббур ва шум араблари шунинг учун ёш кизларини тириқлай тупроқка кўмиб, бир йўла кутулиб кўя қолишган. Бу бениҳоят қийин иш ва катта гуноҳ бўлса ҳам, ундай элим, шафқатсиз оталарга маъкул ҳамда осон кўринган. Бирок улар ҳам, уларнинг ваҳший қилиқлари ҳам тарихнинг қора кунлари ўлароқ ортда қолиб кетди.

Уларни оғзимиз оғримай танқид қилишмиз-у, бироқ тушунишга ҳам ҳаракат қилсак, адолатли иш бўларди: иссиқда чидаб бўлмас иссиқ, совуқда одамни тешадиган совуқ ҳужм сурадиган саҳро ҳаёти, эр оилани боқиш учун ё дала-даштга, ё тижорат қарвони билан ўзга юртларга кетади, хотин уйда боғлар билан ёттиз қолади, бошқа қабилалар ёки қароқчиларнинг боқинчилиқ хавфи доимо, кеча-кундуз нақд, эр то уйга қайтгунча, хотин ва бола-чака асирлик домига тутқун бўлиб қолиши ҳам мумкин, қайси бирлари тутқун бўлиб хорлиққа тирифтор бўлади, яна қайсилари мол сингари кўлдан-қўлга сотилиб кетавереди, шунда ҳаммасига ҳам қийин-у, киз бечората эса, ундан-да қийин. Нима қилиш керак? Хотинсиз яшаш қийин, ўғил бола қийналса, бир кунни йўлини топиб кетиши мумкин, аммо киз бола бечора ота-онага киз бўлиб, унинг шарманда бўлишига чидагандан кўра, уни тириқтай кўмиб кўя қолган маъқулроқ кўринган бўлса ҳам, эҳтимол. Лекин ажаб эмаски, ўз тирик қизини кўмаётган ота «Эй Худо, қизимнинг тирик бўлиб хор-зор, расво бўлиб юрганини

кўрнимдан тирик кўмаётганим учун ўзинг кечир» деб ёлворган бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Лекин хозирги замондаги киз туққанлиги учунгина хотинини кўйиб юбораётган, ёки фарзанд кутиб юрган ҳолатга «ўзингни текширтир, ҳомиланг ўғил бўлса, тутасан, киз бўлса, олдириб ташлайсан» дея шарт қўётган эрларнинг ҳам қандайдир маънода ўша шафқатсиз, қадри қаттиқ қирқиларга ўхшатиш мумкинлиги балки.

Шуқроналар бўлсинки, кизлар ардоқланадиган замин ва имонда яшапмиз. Кизларимиз ўзлари хоҳлаган илмлар-у, касб-хунарларни бемалол эгаллашмоқда. Улар ўсмирлик, ўспиринлик даврларини чиройли ўтказишиб, вақти келганида бир оиланинг бахтли келини бўлишлари ҳамма имкон ҳамда шароит бор. Фақат ота-оналар, ака-укалар, амалклар, тоға-жияндар уларни то ўша тоғли кунлари келгунча озгина вақтга бўлса ҳам бетона эркақлар, йиғилларнинг кўлига хоҳ у синфдош бўлсин, хоҳ у курсдош ёки ҳамкасаба бўлсин, хоҳ узокроқ қариндош бўлсин, холи танилаб қўймаслиги керак.

“Одамнинг олаёи ичида». Чунки атрофда боқувдиги кўйдан чўтоннинг ўзқолашишини кутиб турган бўйлардек икки оёқли «бўйлар» пойлаб юрган бўлиши ҳам мумкин. Эҳтимол, хайвон бўрида инсоф бўлишидан умид қилса бўлар, лекин икки оёқли одам «бўри» сира ҳам имконини бой бермайди, имкон бўлиши ҳамона ўлжасига эгаллик қилади.

Аёлларнинг, умуман олтанда, эркақларнинг ҳам умрини шартли равишда икки қисмга бўлиш мумкин: никоҳгача бўлган ҳаёт, никоҳдан кейинги ҳаёт.

Балогатга етаётган киз ҳаётининг аввалги қисмида бўлуши никоҳ кунинг ҳар томонлама тайёрганади. Жум-

ладан, кўзи, кўли, оёғи етган жой борки, у жойларни тоза ва озода тутишга одаланади, саранжом-сарипталиikka, бор нарсаларни тежаб-тергашга ўрланади, ўзига доғ тушиши мумкин бўлган жойлар ва ҳолатлардан узоқроқ юради. Чунки бир ёмоногликка чиқиб қолгудай бўлса, бир ўзигина эмас, балки ота-онаси, ака-укаси, амакиси, тоға-жияни, амма-холаси ва бошқалар ҳам уятли бўлиб қолишади, Никоҳ тўйи ва ўша кунни қирилдиган чимилдик (тўшанга) киз боланинг иккинчи ҳаётта қўйган қадами ҳисобланади. Шу билан янги ҳаёт бошланади.

2. ШИФОКОРНИ ЎЙЛАНТИРГАН ИЛЛАТ

(ёхуд олдинги мавзунинг давоми)

*Ўлганни кўймоқ керак.
Халқ мақоли*

Топкир, ҳозиржавоб, жуда кўпчилик беморларнинг дуо-сиро раҳматини эшитгаётган шифокор дўстим бор. У кишига бир аёл кизини олиб келиб, у-бу жойини даволатибди. Нагн-жа яхши бўлибди. Кейин у аёл бошқа бир марта келиб, шифокорга жуда нозик сирини айтибди. «Кизимни илгарироқ эрта бергандим. Бир кеча ўтиб, куёв нима сабабдандир кизимни хайдаб юборди. Энди ҳозир яна совчи ёғилиб турибди. Улар кизимнинг эр кўранглигини биллишмайди. Лекин кизим жувон чиқиб шарманда бўлиб қолиши аниқ. Шунинг учун кизим жойлашиб қолишининг биринчи сабаби — унинг киз чиқиши, буни ўзингиз тушунасиз. Сиздан илтимосим, атар табобатда йўли бўлса, кизимни «бутун» қилиб беринг!». Шифокор жавоб берибди: «Опа, тўғри, табобатда бу нарсанинг иложи бор, лекин мен ёлгонга

шерик бўлишни хохламайман. Иккинчидан, кизингиз ҳаёли кинга ўхшайди, бу гапларни унга айта олмайман. Атар хоҳласингиз, ўзингизга тушунтириб бераман, ўзингиз даволангиз». Аёл қайта-қайта илтимос қилса ҳам, у рад этибди. Хуллас, шифокор тўғри одам бўлганлиги учун бу катта ифлосликни ўзидан узоқлаштирибди.

Сўнг бу мавзунинг жароҳ таниши ҳақидаги хикоя билан давом эттирди. Шифокор бир кунни ўша жароҳнинг ишхонасига борса, унинг қабулига келиб, навбатда турган бир кизни бир эркакни кўрибди. Икки таниш суҳбатлашаётганда, топ айланиб, ўша киз ва эркак ҳақида сўз кетибди. Маълум бўлишича, педагогика университетининг учинчи босқич талабаси бўлган бу киз ёнидаги элик билан олтиминч ёшлар ўртасидаги шу эркак билан юрар экан. Икки кундан кейин эса, у бир йилгига турмушта чиқиши керак экан. Шу сабабдан у иккиси жароҳга кизнинг ички аъзосини тиктириш учун келишган экан. Шифокорнинг «Сиз шундай ишларни ҳам қиласизми?» деган саволига жароҳ «Бунақа кизларнинг икки юзгадан кўпроғини тикиб қўйганман» деб жавоб берибди. «Шунақа кўп келишадими?» «Ҳа, чуқурроқ тикканингим учун бошқаларга қараганда мента кўпроқ келишади. Лекин баъзида ҳаддан ошган маразлари ҳам келиши». «Қандай маразлари?». «Бир сафар ака-сингил келди. Оилада «оврулгача» яшашар экан. Ифлос ака бир кунни ичиб келибди-да, сингилсини бузиб қўйибди. Энди эса, айбларини бекитиш ҳақида ўйлаб қолишди. Хизмат ҳақи қанча бўлишини сўраган эди, «Бошқаларга икки юз доллар, лекин сента беш юз!» дедим. «Э-э, оқа, сал келиштиринг!» деган эди, «Сен мараз-ифлосларнинг ишини қилгансан, сента жазо сифатида беш юз доллар, ундан кам бўлмайди», деб аччиқ билан айтдим. Шунақа, баъзан кизларнинг ўзи

келади, кимдир жиянини, биров ўйнашини, айримлар кизини олиб келади. Баъзиларидан яхшигина пул оламан, баъзиларидан озрок. Бир хиллари зиёфат ташкил қилади», «Пули йўқлари ҳам бўладими?» «Ҳа, албатта. Бирок ундайлар тиктиришдан олдин мен билан ётишга рози бўлишди. Шу билан мен ҳам хурсанд, улар ҳам хурсанд». «Сиз нима деб ўйлайсиз, улар бахтли бўлишармикан?»

«Ҳаммаси бахтли ёки бахтсизлигини билмадим-у, лекин баъзилари тўйдан қанчадир вақт ўтгач, раҳмат айтиб кетишади».

Бу воқеаларни эшитгандан сўнг шифокорга савол ташладим: «Нима учун ажлодларимиз жувон-кизларни бутун қилиш илмига мурожаат қилишган?»

«У кишилар мана бундай жарроҳларга ўхшаб ёироқлик ва «тикувчилик» қилишмаган. Балки баъзи жисмоний ҳаракатлар туфайли кизлигидан ажраб қолишган кизларга бивосита, яъни ўзларининг кўллари билан эмас, кизнинг бирор маҳрами воситасида ёрдам кўлини чўзиб, олисдан маслаҳат бериб туришган; керакли дорилар ва муолажаларни тайин қилиб беришган. Шу йўл билан ҳам киз боланинг шайни ва ор-номуси сақлаб қолингган, ҳам ибо-ҳаё чегараларидан ташқарига чиқилмаган».

Шифокор куюнчақлик билан мавзунини давом эттирди: «Яқинда маданият соҳасида ишлайдиган бир танишимдан шундай хабарни эшитдимки, ёкамни ушладим. «Ишқилиб, бу нотўғри аҳборот бўлиб чиксин-да» деб кўп ўйлаётман. Нима эмишки, вилоятлардан бирида жойлашган қоллеждаги ўқувчи кизларнинг ахлоқи ҳақида ота-оналар кўп норози бўлишди. Кейин қоллеж раҳбарияти ва ўқитувчиларининг талаби билан барча ўқувчи кизлар гинеколог-шифокор кўритигидан ўтказилибди. Натижа

олинчи чиқибди, кизларнинг бор-йўғи ўн уч нафари киз, қолганлари жувон экан!».

«Уш жарроҳ ҳам ўзининг бу қилаётган «тикувчи»лик ишларини оқлаши мумкинми?» сўрадим шифокордан. «Унинг фақат бир жиҳатдан оқлаши, «Бир бечора ялиниб қолса, ёрдам бериш керак-ку? Бу ишни мен қилмасам ҳам, биров, бошқата боради» дейиши мумкин. Мен фақат бир нарседан кўркаман, бу дунё қайтар дунё, унинг ўзида ҳам бир нечта киз кетма-кет етилиб келипти. Бир куни ўзининг кизлари ҳам шу ахволга тушиб қолса, нима бўлади?» деб сўзини тугатди шифокор жўрам.

Биз бу ерда жарроҳларни айблamoқчи эмасмиз, асло. Балки бу ёмон иллат эканлигини, бундай иллат халқнинг, аниққса, ёшларнинг жисмоний, маънавий камолотига жуда каттик салбий таъсир кўрсатиши аниқ эканлигини таъкидламоқчимиз, холос. Доно ва қадим халқимиз турмухлик беради: «Қасал бўлгандан кўра, унинг олдини олган афзал», «Қасални яширсан, иситмаси ошкор қилади».

Қоллеждаги кизлар масаласида гап шунки, бу расман ёмон қилинмайдиган нарсас. Лекин хунук гап. Агар борди-ю, кизларнинг кўпи соғлом бўлиб, биттаси «бошқачарoқ» бўлганда ҳам, яхши гап эмас. Қачонки, кизларимизнинг юз фоизи соғлом, юзи ёруғ, бахти бутун бўлса — бу яхши гап, биз шунинг тарафдоримиз. Бу ерда ҳеч қандай ички текширувлар-у, бу ҳақда бериладиган ҳисоботларнинг зарурати йўқ.

Энди ҳеч қимга сир бўлмай қолди: Деярли барча ривожланган, ривожланаётган ва кам ривожланган давлатларда кизлар бағофатга ҳам етмай ё она бўлиб қолишяпти, ё қоллиасини олдириб ташлашяпти. Ҳатто баъзи давлатлардаги мактаб ўқувчилари ҳақида юритиладиган ҳисоботларга

«Ҳомилалар ўқувчи кизлар сони» деган алоҳида пункт қўшилган. Бу нараса кизларни авайламасликнинг, уларни ўз ҳолларига ташлаб қўйишликнинг, уларни назорат қилмасликнинг оқибати. У ёқларда эркак ва аёллар бир-биридан тортинмасдан, сесканмасдан, аралаш-қуралаш бўлиб юраверди.

Ваҳоланки, инсон боласи факат болалигида, уч-тўрт ёшлигида киз ва ўғил болалар бир-бири билан бегубор аралашиб юравериши мумкин.

Ўққиз-ўн ёшлардан бошлаб, улар бир-бирига нисбатан бегубор бўла олмай қолади. Шу пайтлардан ўғиллар ва кизлар бир-бирига «бошқача» кўз билан қарай бошлайди. Ўғил болалар билан кизларни алоҳида ўқитиш керак деганлар ана шу нарсата асосланиди. Шунинг учун ота-оналар ҳам ўз киз ва ўғиллари ана шу ёшларга етмасдан олдинроқ ўшакларини бўлак қилиб қўядилар, «Сингилнинг ё опанг турган (ўтирган, ётган) хонага руҳсат сўраб кир, руҳсат бермаса, кирма», деган чегараловчи гаплар ўғил болаларнинг қулоқларига қаттиқ қуйида бошланади. Бу даврга келиб, хаттоки, ота ҳам ўз кизининг хонасига киришдан тортиниб қолади.

Ҳамма билдиган, ҳеч кимни ажаблантирмайдиган бу гаплар маслаҳатгўйлик маъносидан эмас, балки ўғил уйлантирадиганлар ва киз чиқарадиганлар нарйти тарафни обдон сурштирадиган халқнинг вакиллари бўлганимиз учун бир эслатма сифатида санаб ўтиляпти, ҳолос. Токи келажакда кизларимиз гўшангага мусавфо қалб билан кирсинлар. Токи йигитларимизнинг шаштлари ҳеч қачон синмасин. Токи ўша келин-куёвлар бир-бирига бир умр «Кўз очиб кўртаним» деган ширин муносабатда бўлсинлар.

ТУНГИ НАВБАТЧИЛИК

(Ёхўд *аввалги мавзунинг якуни*)

Бу бир шифохона,
Бу йигит — талаба, шифохонада
Навбатчилик қилар дарсдан сўнг, тунда.
Эртасига эса, кун бўйи
Йшайди у ҳасратда, мунгла.

Ўртасида қолган у икки ўтнинг:
Ёш бўла туриб,
Соғ бўла туриб,
Севган кизи бўла туриб — дилрабо,
Уйлангиси келмас йигитнинг.

Кўзнинг хотираси бўлмаса қани,
Унутарди кўрганларини.
Қулоқнинг ҳам хотираси бор,
Эшитганин чиқармас ёлдан.

Нахот, шунча тубанликка боради одам,
Сотар нафсага номусу орин.
Сўнг алдайди
Бўлажак ёрин?

Завқларини булгаб кўмирта,
Қандай яшар кейин у билан бирга?
Аллаб бўлмас, ахир, бир умр,
Бир кун ошкор бўлади-ку сир?

Кингир ишнинг кийиғи... деган гап бор-ку!
Кингир ишни қилганлар охирда хор-ку!

Қимматбаҳо мошинларида
Бойваччалар олиб келишар —
Бунда мўмай пул эвазига
Шифокорлар жувонларни қабул қилишар
Ва жароҳлик йўли ила
Бокирага айлантиришар,
Келинликка шайлантиришар...
Маҳбубаларин...

Ойни этак билан ёпмоқ бўлишар,
Бадбўй уфуралди бу ерда риё.
Керакли, кераксиз қулишар.
Бугажақ қуёвларни мазах қилишар.

Худонинг-да қаҳридан кўркмас,
Жаҳаннамнинг қаҳридан кўркмас —
Шифокор ҳам,
Бойваччалар ҳам...

Ҳаммасидан талаба бўлади оғох
Ҳамда руҳан сўлади шу чок.

«СИЗ — МАҲАММАТ ЮСУПСИЗ-А...»

Биликчи туманининг Чинобод қишлоғи яқинидаги «Уч соҳил» дам олиш масканида шоир иккимиз сайр қилиб юрган эдик. Иттифоқо, ўша атрофда полигта сув қуйиб юрган бир нуруний отахон йўлимизни кесиб чиқди. Саломлашдик.

— Сиз Маҳаммат Юсупсиз-а? — шоирга юзланди отахон.

— Ҳа, Муҳаммадман, ота, — жавоб қилди шоир, ҳаммамизга қадрдон ва самимий жилмайиши ва бироз бўлиқ овози билан.

— Танидим, болам, танидим. Ҳу, ўшагдан туриб танидим. Тилвизорда кўрганман.

У Муҳаммаджоннинг қўлларини тутиб олган, қўйиб юборгиси келмай, меҳнатга қотган қафғлари билан уларни оғлаб-сийпалди.

— «Самарқандга борсам мен атар»ни ёзган қўлларингиз шунми?

— Ҳа, шу, ота! Ёқалими сизга ўша ашула?

— Ёқали, болам. Жа ёқали. Оталарнинг ичини ёзгансиз, болам. Шу ашулани ёзган қўлинингизни қўзимга сурай... Ота, негилди қўзлари ёпланиб, мен томонга ҳам қараб қўйди. Муҳаммаджон мени отахонга таништирган бўлиди.

— Ота, бу ака Шукр Курбон бўладилар, устозим.

— Ким? Устозингиз? Ҳа, яхши-яхши.

Мен ўнғайсиз ҳолатга тушдим.
Изоҳ бердим:

— Тўғри, мен устозиман, лекин Муҳаммадjon — устозидан ўзган шотирл.

— Нима? Устозидан ўзган шотирл? Ҳа, яхши.

Шоир Муҳаммад Юсуфнинг халқимиз орасида хурмати нечоғлиқ баландлигини илк бор ўшанда кўрганман. Бу бажиз эмас эди, албатта. Ўша чинободлик отахон тилга олган «Самарқанд» шеърисида шоир кишиларимизнинг мустабидавридаги изтиробини авж пардаларда жаранглатганди:

Мен дардимни кимга айтаман?

Ахвол мамлакатимизда ўша йилларда ҳақиқатан ҳам танг бўлиб, аёллар ўзига ўт қўяётган, эркаклар ҳам «Пахта иши», «Ўзбеклар иши» каттагонларига учраётган паллалар эди. Шоир кейинчалик бу мавзунини давом эттириб, «Тўлқин», Иванов, «Файзулла бобо», «Бобур», «Шароф Рашидов» каби асарларини яратиб, ўзига хос ижодий жасорат кўрсатди. Хусусан, замонавий кўшиқчиликка «ҳаётбахш таҳрир киритиб», уни куруқ ва хиссиз асарлардан қайсилдир маънода «тозаллади», «поклади». Мустақиллик йилларида шoirнинг бу борада қилган ишлари, айниқса, диққатга сазовор: «Ўзингдан қўймасин, халқим», «Ҳеч кимга бермаймиз сени», сингари кўшиқлари мамлакатимиз маънавий ҳаётида ўзига хос воқеа бўлди.

Шоирнинг севги-муҳаббат мавзусидаги шеърларини бутун Ўзбекистон ёшлари ёд олади. Уларни кўшиқ қилиб, қанчадан-қанча ҳофизлар элта танилди, Мустақил Республикаимиз юксак мукофот ва унвонлари соҳиби бўлишди.

«ЫЙГМАЙДИЛАРКИ...»

Муҳаммад Юсуфнинг юлдузли йиллари эди. Эсимда бор, Халқлар дўстлиги саройида шоирнинг ижодий кеча-

си бўлиши керак эди. Уни Ўзбекистон радиоси тасмасига ёнатиш учун бордик. Кечадан аввал шоирни мухлисиз қизлари диврасида учратдим. Ҳалакият бермай деб четга чиқдим. Бир пайт у ёнимга келди. Хурсандчиликдан сармаст. Шоир учун исмида мухлис эътиборидан кўра юксакроқ бойлик йўқ, деб ўйладим. Сухбат асосида бир сирни ичига сиқдира олмади. Мухлислари уни ўраб олиб, костюминини ечишган ва ўзлари меҳр билан тикиб келган туморларини шоирнинг қўлтиқларига осилган экан — кўз тегмасин, деб. Туморта шониниш тўғри эмас. Лекин мухлислар муҳаббатининг рамзи сифатида шоир уларни ечиб ташлагиси келмади. Муҳаммадjonнинг мухлислар қалбини шу қадар забт этганига қойил қолдим. Тўғрироғи, ўша кунларда унинг ўзи ҳам бунга хайрон эди.

— Хайронман, ака, нега бундай қилишди булар?

— Кўз тегмасин, дейишган-да! Яхши, Муҳаммадjon! Кўз тегмасин, ишқилиб, — дедим. Ҳали бирорта шоирга мухлисларнинг ўз муҳаббатларини бу тарзда изҳор қилишганини, очиги мен кўрмаган эдим.

Орадан бир неча кун ўтиб, шоирни ниҳоятда тушқун ҳолатда Фафур Гулом номи наشريётдан чиқаришда учратдим. Сабабини сўраб-сориштирдим. Маълум бўлишча, бунга бир қаламқаш тенгдошлари Муҳаммад Юсуф шеърларини «рўзгорбот», «асарларида янгилик етишмайдилар» — деб камситмоқчи бўлганликлари қулоғига чалинган экан. Демак, унга ҳасад қилишган, деб ўйладим. Таскин-юлпанч керак. Унга Халқлар дўстлигидаги мухлисларнинг туморларидан сўз очдим. Кўшиқларининг халқоналиги борасида гапирдим. Шунингдек, унга «ташланаётганлар»нинг ўзлари сиёзикидака ёзолмаганлари учун, ўзлари «шеърятда бир янгилик ахтариб қариб кетиши» хусу-

сида сўзладим. Сергей Есенин асарларидан мисоллар келтирдим, Сергейнинг бир дўстига, ўзига худди шундай хужумлар бўлган пайтида ёригганини айтиб бердим:

— Биз хар хил «футуризм-путиризм»ларни кўрганмиз, — деган эди Есенин. — Улар ёзётган шаклларда ҳам жулда ёзганмиз. Энди ўз йўлимизни топиб олдик. Улар билмай-диларки, биз тўғри йўламамиз!

Муҳаммадjon менинг сўзларимни тинглар экан, аста-секин кайфияти кўтарилиб жилмая бошлади. Кейин мен Есенин сўзларини келтирган китоб номини айтди.

— «В мире Есенина».

— Ҳа, баракалла! Сиз ҳам ана шу сўзларни гоҳ-гоҳ так-рорлаб юринг. Аслида ёзгансиз сиз ҳам хар хил шакл ва оҳангларда бир пайтлар.

— Ёзганман, ҳаммасиникидан зўр ёзганман.

— Ҳа, баракалла! Энди бошқача ёзпасиз!

Шундай қилиб, бизлар хушчақчақ кайфиятда хайр-лашдик. Кейин ҳам кўп бор учрашганимизда ундан хола-ахвол сўраканман, Муҳаммадjon жилмайиб, ўша даво-мини иккимиз билдирган «сеҳрли» сўзни такрорлайдиган бўли:

— Билмайдиларки...

Муҳаммад Юсуф Балқичида

**«МЕНИ ОЛИБ КЕТИШАДИ,
АНА УНДАН КЕЙИН...»**

Туманимизнинг Чинобод қишлоғида байрам муноса-бити билан мушопира ташкил этилиб, унга баликчилик қолимқаш-шоирлар таклиф қилинган эди. Ўша пайт-да онам зиёратига бориб, ўша ерда юрганимдан хабар тоғтанлар мушопирада менинг ҳам катнашишимни сўрашди. Рози бўлдим. Кечга томон билдикки, мушопи-рада ҳаммамиз учун сеvimли шоир Муҳаммад Юсуф ҳам катнашар экан.

Саломлашишимизга ҳам улгурмасдан унга сўз бериб юборишди. Икки юз чоғлик киши йиғилган чойхона тулдурас карсаклардан жаранглаб кетди. Мен шоирини, шеъритини олқишлаган баликчиликлардан мамнун эдим. Шу карсаклар орасида Муҳаммад энгашиб, қулоғимга шинирлади:

— Ака, хайрлашолмай қолмайлик.

Мен унга савол назари билан қарадим. У ана энгашиб, танига изоҳ берди:

— Ташкарида уч-тўртта мошин билан марҳаматлик дўстларим мени кутишяпти. Мени тезда олиб кетишади. Ана ундан кейин навбатни сизларга беришади. Унгача, кифи бўлманглар, сизларга навбат ҳам, карсак ҳам тегмай-ди. Ҳаммасини қолдириб кетаман, тезда.

Туманимиз меҳмони ҳам севимли шоиримизнинг бироз ғурур, бироз эркалик билан айтган бу гаплари, энди билсам, ўзининг оламдан эрта кетишию, бизнинг ундан кўра кўпроқ яшашимизга ҳам ишора экан.

Шоир 5–6 та шеърни қарсиллатиб ўқиб, ҳеч ким билан хайрашмай-нетмай, юксак олқишлар остида даврадан чиқиб кетди. Энди Муҳаммадсиз қолган даврада, Муҳаммад Юсуфнинг мухлисларига шеър ўқишни тасаввур қилинг.

* * *

Синфдош дўстим Қодиржон Рустамнинг нақл қилишича, балиқчилик мухлислар Муҳаммад Юсуфдан сўрашган:

— Ака, Тошкентга борсак, сизни қандай топамиз?

— Пушкин кўчаси билан Дархон кафесининг олдида борасизлар. «Буёқ ипак йўли» метроси томонга ярим бекатча юрилса, икки йўлнинг ўртасида Пушкиннинг хайкали бор. У кечало кундуз кўлини бизнинг домимиз тарафга чўзиб, «Сиз ахтарган шоирнинг уйи шу» деб турибди.

Мухлислардан бири хайкални кўрган экан, ўзича биланонлик қилибди:

— Ака, сиз айтган хайкални кўрганман. Пушкиннинг ёшлиги тасвирланган.

— Тўғри, ёшлиги.

— А, у кўшарини орқага қилиб олган, шекилли?

— Қачон кўргансиз у хайкални?

— Уч-тўрт йил бўлди бунга. Ўқишни битирган пайтимиз эди.

— Ҳа, уч-тўрт йил олдин хайкалнинг кўли орқада эди. Ҳозир бизнинг «дом»ни кўрсатадиган бўлган. Бошқа мухлис орага гап қўшибди:

— Ғафур Ғулом «Бизнинг уйга кўниб ўтинг, дўстларим» шеърда «уй»мизни кўрсатишга милиционер кўли бор» деб ёзганли.

— Тўғри, Шўро даврида машҳур шоирларнинг уйини милиционерлар кўрсатиб турарди. Ҳозир бу ишни нақиллар бажараяпти.

* * *

Ғафласуф мураллиф Шодмон Азизнинг нақл қилишларича, бир вилоятда катта тўй бўлган. Қурашши, кўпқарилли, артисти, дарбозли бу тўйда кўп жонлиқ сўйилган, ейин-ичиш сероб бўлган. Мезбонлардан бири шу тўйда катташган Муҳаммад Юсуфдан сўраган:

— Қалай, шоир ака, тўй ёқдимми?

Шоир жавоб қилган:

— Ўзбекнинг барча полвонларини туркманларнинг битта полвони йикитди-кетди. Тўй ҳам бир бўлди, бунинг янми ҳам!..

ШАҲАРГА ИНТИЛГАН ЖИЯНЛАР

Мамлакатимиз Мустақилликка эришган дастлабки йилларда, нафақат катталар, балки ўсмир ва ёшлар ҳам «ўз тақдирларини ўзлари белгилаш» ҳаракатида тушиб қолган йиллар эди. Шаҳарларда чет элларга бориб ўқишга, кишлокларда қўлида хунари борлар хунари йўқ ёшларни ёрдамчи қилиб ёнига олиб, шаҳарларга бориб даромад топишга интилиш қучайтанди. Тақдир насиб, уларнинг қайси бирлари каттиқчиликка чидаб, ҳар ойда уйига пул топиб борган, қайси бирлари эса, топганлари ўзига етмай юрган паллар эди.

Ёз кунларининг бирида кишлоқдаги жигарларим кўнгиروق қилишиб, бир акам ва бир укамнинг эндигина мактабни битирган ўғиллари, яъни жиянларим ота-онадан берухсат, ишлаш учун Тошкентга йўл олишгани ва яқин бир ойдан бери дароғи йўқлигини айтиб қолишди. Табиийки, манзилларини сўраб-суриштирдим. Мени ҳайратга солиб, нафақат манзилларини, балки қаерда ишлаётганликларини ҳам билмасликларини маълум қилишди. Фақат шаҳарнинг қаеридадир сомса сотувчи бўлиб хизмат қилишадигани қўлоқларига чалинганини айтиб ўтишди.

Ҳаловатим йўқолиб, кишлоқдагиларга ёрдам беришим кераклигини ҳис этдим. Лекин қандай қилиб? Шаҳарда нима қўп — сомсахона қўп. Қаердан излайсан-у, қаердан топасан? Сомса сотувчи ўсмир-ёшларнинг ҳам сони бор, саноғи йўқ. Аввал бозорлардан, автобекатлардан, темир

йўл показлидан ахтардим. «Сомсанинг зўри», «Ковурағи сомса», «Сомсанинг доласи» дейилган рекламали ошхоналарнинг қанчасига бош суқиб чиқдим. Топилмади. Чарчадим. Бўнинг устига, ишдаги одамман. Бу орада кишлоқдан болаеси ва жиянини қидириб қичик укам келиб-кетди. Ўйрағлашиб мардикор бозорларига ҳам ўтдик. Йўқ, барча туманлардан, ҳатто бизнинг тумандан ҳам одамлар учради, улардан эса, ном-нишон йўқ эди.

Оридан ҳафталар ўтди. Энди битта умид — уларнинг бурунларига сув киришини - ишсиз, жойсиз қолишларини кутиш керак эди. Ўшанда мени қидириб келишди. Албатта, йўл топиб кела олишса. Чунки жиянлар Тошкентдай шаҳри азиямда биринчи марта бўлишлари эди ва.. орадан кеч қанча вақт ўтмай, айтганим бўлди. Дам олиш кунларининг бирида жиянлар озиб-тўзиб, тиржайишиб уйимга кириб келишди. Ва бу, кейин билсам, шоир Мухаммад Юсуфнинг шарофати билан юз берибди: Тап шундаки, жиянлар иш жойларидан қувилиб, ётоқсиз ҳам қолишгач, чўнтакларига «хе мири» йўқ ҳолатда, ипполромдан шаҳар марказига мени ахтариб пой-пиёда йўлга тушишган. Иттифоқо, Дархон мавзесига етишганида эса, бегона-ким бировнинг «Шу уйда Мухаммад Юсуф ашайди» деган тиллари қўлоқларига чалиниб, шоирнинг хонадонига кириб боришган. Мухаммаджонга учрашиб, тузар жойимни сўрашган. У манзилимни айтиб, уйимга таксид етиб боришган пулни бериб, кузатиб қўйган.

Кейнрок, Мухаммаджон билан учрашиб, адашган жиянларимни йўлга солиб юборганини эслатиб, миннатдорчилигим билдирдим. Ва уларга берган пулни қайтармоқчи бўлидим. Мухаммаджон:

— Э, ака, кўйинг! Менинг ўрнимда сиз бўлганингизда

хам шундай қилардингиз. Ва кўшиб кўйди, - ишқилиб, бошқа қайтиб келишмадимиз? Яхши болалар экан.

— Яхши бўлмай қолишсин, анча овора қилишди.

— Шаҳарга интилишган-да, кишлоқ болалари!

Бу — яхши, ака, қанчадан-қанча боғалар қишлоғидан наринни кўрмай, билмай, бола-чака қилиб, қариб, оламдан ўтиб кетишганди. Нима бўлти-дунёни кўришга интилишса!.. Тушунмиш керак уларни ҳам. Улар сиз билан бизнинг изимиздан юрмоқчи бўлишган, фақат бошқа вазиятда, бошқача йўл билан. Бунинг нимаси ёмон?! Табрикларни керак уларни! Ўзингиз ҳам ёзгансиз бу ҳақда «бир тўда бола» деган шеърингизда.

Бехтиёр «Сизни ҳудо етказди» номли китобимдан ўрин олган ўша шеър ёдимга тушди:

Беш ўнта ховли- жой,
Қолгани дала.

Дала ўртасида бир тўда бола.

Бир тўда боланинг озуллари мўл,
Дала ўртасида биттагина йўл.

Шу йўлдан юришар- юрмоқчи бўлса,
Шу йўлдан боришар- бормоқчи бўлса.

Дала адоғида лекин йўл биттар,
Озуллар бирма- бир сўнгига етар.

Беш ўнта ховли- жой,
Қолгани дала.

Ортага қайтмасайди бир тўда бола.

«ЙЎЛИМИЗДАН ИТ ЧИКИБ ҚОЛДИ»

Истеъдод ўз соҳибидан ортиқ даражада машаққат чек-
кишни, куч-қувват сарфлашни талаб қилади. Кўпинча бу
саломатликни йўқотишга олиб келади. Аксар шоирлар
буни одатлаги хол, деб билади. Ёзган асарларига маҳлиё
бўлиб, йўқолган саломатлиги ҳақида қайғурмайдилар ҳам.
Мухаммадлар-чи, буни билишмаса ҳам керак. Улар ўқиётган
исроиларнинг савияси баланд ёки пастлигига эътибор
берилмади, холос. Бинобарин, Мухаммад Юсуф узоқ
йиллар давомида ошқозон-ичак хасталиги билан оғриган.
Шоирнинг кўпчиликини хайратга солаётган ўлим ҳақидаги
сатрлари ана шу хасталик азобларининг ифодаси бўлса,
ажабмас. Табиийки, шоир буни кўпчиликдан сир тутган.
Унда қурур, орият жуда баланд эди.

Мени кўнглига яқин олган шекилли, ошқозонимдан
инкоят қилганим сабаб бўлиб, унда ҳам шундай хасталик
борлиги, айни кунларда жуда қаттиқ хуруж қилаётганлиги
тўғрисида тапириб қолди. Ўша кунларда бир табиби-
кита катнаб, у берган гиёҳларни қайнатиб ичиб, даво-
ланиб юргандим. Натижа ёмон бўлмаётганлиги учун,
Мухаммадхонга ҳам ўша табибга учрашганини маслаҳат
бердим. Агар истаса, бирга олиб боришим мумкинлигини
айтдим. Шоир рози бўлди. Дам олиш кунларидан бирида
Қиёрай туманидаги ГЭС Қодирья деган жойдаги табиб
хузурига йўл олдик. Табибнинг маҳалласига панжара
билан ўралган, икки киши зўрға сифадиган тор йўлакдан
ўтиб бориладди. Йўлакнинг ўртасига ҳали етмаган эдик,
қаршимиздан бизга қараб келаётган каттакон итга кўзимиз
тушди. Олдинда бораётганим учун ваҳима босди: «тишлаб
олса-я!..» Шунда шоир олд тарафга ўтди. Бу мента қаттиқ

таъсир килди, яна олдинга ўтиб, йўл бошладим, юзаки қараганда олдин хол... Лекин дўст йўлдан ит чикканда дўстга қалкон бўлишни у биларди. Батъи бировлардай ташлаб-қочмасди... У шундай инсон эди.

Бу воқеадан таъсирланиб шеър ёздим. У аввал бир журналда, кейин «Сизни Худо етказди» номи китобимда босилиб чиқди. У Муҳаммад Юсуфга аталиб тирикчилигида ёзилган биринчи шеър эди. Шеър шоирга ёккан эди. Шунинг эътиборини эга ҳавола эттим келди.

ЭСЛАЙСИЗМИ, МУҲАММАД ЮСУФ...

Эслайсизми, Муҳаммад Юсуф,
Йўлимиздан ит чиқиб қолди?
Беихтиёр дедим: «Итдан кўркаман,
Қопган мени болалигимда.
Шу-шу, хайикаман мушталайдилан ҳам...»
Олдинга ўтдингиз индамай-нетмай,
Юра бошлагингиз,
Эргашдим бир зум.
«Э, йўк, бунақаи кетмайди» дедим,
Олдинга ўтдим,
Олдинда бордим--
Итдан ўтиб олпунимизча...

Гўё ҳеч гап йўқдек бу воқеада
Эслашга аризулик,
Чунки йўл кўп,
Йўлларда ит кўп,
Болаликда ит қопганлар кўп...

Бошқа гап бор бу ерда бироқ,
Мухим бир гап бор:

Панангизда —

Кўз очиб-юмгунча ўтган фурсатда

Ожизлик бор,

Журъатсизлик бор.

Ғашга тегалитан даражадаги

Хавотирдан холилик бор.

Хавотирдан холиликда

Кечган аянч лаҳза бордир умрдан.

Мен ўйлайман ана шу

Лаҳзалар табиатин,

Мен ўйлайман ана шу

Лаҳзалар жиноятин.

Кўпми бундай лаҳзалар, Муҳаммад Юсуф,

Одамзод ҳаётида?

Ва кимларнинг ҳаётида кўп?

Фақат шундай лаҳзалардан

Иборат бўлса умр,

Қандай кўйга тушди инсон?

Йўлдан ит чиқса, нетарлар?

Баҳо-қазо чиқса, нетарлар?

Наҳот, дўстларини олға ўтказиб,

Ўзлари орқада кетаверишар.

Дўстларининг панасида кетаверарми,

Муҳаммад Юсуф?

Мен сиздан илтимос қилмагандим ҳам:

«Олди боринг» деб.

Улар-чи? Илтимос қилишадими:
«Ортда бораёй» деб.

Мен қийналиб кетдим сиз олпта ўтганда,
Улар қийналмасми панада юриб?

37-йил кўпайиб кетганми эди шундайлар?
50-йилларда кўпайиб кетганми эди?
Ҳозир ҳам кўпайиб кетаётирми шундай одамлар?

Мен ҳам,
Агар мен ҳам ўша муддатни,
Соткин бир муддатни енгмаганимда,
Боғлаб кетармиди улар ногаҳон
Менинг ҳам ҳаётимда,
Муҳаммад Юсуф?

1989

ИТГА АЙТИШГАН СИР

Нақл қилишларича, Андижон вилояти, Бўз тумани мар-
казида Ўзбекистон халқ шоири Тўлан Низом хонадонидати
дўстлар даврасида Муҳаммад Юсуф ҳам бўлган. Ўлтириш
қизиган бир пайтда Муҳаммаджон даврани тарк этиб, ховли
этагидида боғловлик ва ўқтин-ўқтин безовталаниб хураётган
ит томон юрган. Йиғилганларни хайрон қолдириб, баҳайбат
ит думини ликилатиб, уни илик қаршилаган.

Муҳаммаджон ўлтириб, итнинг бўйнидан қучган ва ...
юзини жониворнинг тўшига босиб нималардир деб йиғлаётган
бўлган. Бу ҳол уни кузатиб ўлтирган меҳмонлар эътибо-
рини тортмай қолмаган. Тўланбой ака, катта бир шоирнинг
итнинг қолшида йиғлаётганидан, мезбон сифатида хижолат

бўлган ва ўзича нималарнидир еудраниб улар сари борган,
шоирни «тентақлик қилмасликка», даврата қайтаришга урин-
ган. Муҳаммаджон эса, сарқашлик қилиб, итга роз айтишда
лшом этган.

* * *

Халқ шоири Тўлан Низомнинг итин
Кимлар кўрган, кимлар кўрмаган, бу — рост.
Нақл қилдилар: Муҳаммад Юсуф
ўша итга бир кун сўйламишдир роз.
Ким ҳақда? Не ҳақда? Ментга қоронғу,
Озми эди дарди — шеърта сифмаган?
Нега юксак шоир, банди оғиз
Дўст-ёрони қолиб, итга йиғлаган?
Озми эди, ахир, муҳлиси унинг?
Бутун диёр уни севарди-ку, оҳ!
Нахотки, «ит — вафо...» деган мақолни
Шоир хис қиларди, англари шундоқ?
Демак, билар Тўлан Низомнинг ити
Не сирни бор эди шоирнинг пинҳон.
Хеч кимга айтмайди, айтолмайди ҳам,
Итга тил битмайди, ахир, ҳеч қачон.

ШОИР ВА ЭЛИККАЛҒА

Коракалпоғистон Республикасининг Эликкалға тумани Тошкентдан 1000 чақирим нарида, лекин юрак билан бир девор кўшни. У ерда туман хокими Незматулла Худойбергенов ташаббуси билан «Ақчақўл илҳомлари», «Нафосат — бўстоним менинг» каби халқимиз маънавияти учун қайғуриб ташкил этилган кўрик-танловлар ўтказилиб турилади. Қолаверса, бу туман халқимиз маданиятининг қадим бешикларидан. Туман худудиди мавжуд юзлаб кўҳна қалъалар ва қалға қолдиқларида муҳриланган тарих ҳар бир келиб-кетувчи қалбида олам-олам таассурот уйғотади, халқимиз ўтмиши тўрисида ўйга толдиради, тасаввурини кенгайтириш баробарида, билим ва тушунчалар билан бойитади. Улардан Тупроққалға, Аёзқалға, Гулдурсун, Қизилқалға, Бургутқалъалар ҳамиша чет эллик сайёҳлар билан гавжум. Бинобарин, жаҳон аҳлини лол қолдирган 4000 йиллик Хоразм ёзувлари ҳам ана шу қалъаларнинг биридани — Тупроққалъадан топилган.

Ривоят қилишларича, шоир Мухаммад Юсуф бу қалъаларни муқаллас қадимжолар сифатида зиёрат қилар экан.

— Нега ичкарига қирмайсиз? — деб сўрашар экан ҳамроҳлари.

У камтарлик ва камсуқумлик билан:

— Мен бу қалъаларга кириш учун руҳан тайёрмасман, — деб жавоб қайтараркан.

Табиийки, шоирнинг бу ҳолатини ҳамма ҳам тушулмаган.

Дароқе, мени Эликкалғага ўша пайтдаги туман халқ таълими мудри бўлган Фарход Ибодуллаев тақлиф қилиш:

— Учрашувлар ўтказиб келасиз, — деди у, — муҳлисларнингиз билан, Мухаммад Юсуф номли академик лицейда.

— Яхши, — дедим қутилимаган тақлифдан қувониб. — Ўтган йили Андижон шаҳри мактабларида учрашувлар ўтказиб юриб, шоир таваллудининг 53 йиллигини кутлашиб, қабрини, онасини зиёрат қилиб, вилоят театрида шеър ўқиб, ўғли Бобур билан отаси тўрисида суҳбатлашиб келгандим. Бутун эса...

— Демак, Мухаммаджоннинг руҳи сизни таъкиб қилиб юрибди экан.

— Бўлиши мумкин. Лекин марҳумларни хотирлаш — савоб. Шоирнинг руҳи шод бўлади.

Мен боралитган куним ўша академик лицейда шоир таваллудига бағишланган тadbир ўтиши керак экан. Поэзиямиз кечиккани муносабати билан тadbир ҳам икки соатга кечиктирилбди.

Тadbирдан кейин Мухаммаджоннинг айнан мен туриб сўзланган минбардан йикилиб, хўшдан кетганини эшитиб, анчагача халжонимни босолмадим. Терамда шоир руҳи кезиб юрганини хис қилдим.

Эликкалъалик тарихчи олим, педатот Самандар Исмоиловнинг хикоя қилишича, ўшанда Мухаммад Юсуфга сўз навбатини беришган, у минбарга кўтарилган ва... ҳали бир отиз сўз айтмай туриб, чалқанчасига полга қулаган экан.

Сўзламаса туролмас юрак эди у,
Халққа нени айтиши керак эди у?
Суккут сақлаб шоирнинг йикилими не?
Суккут тили билан нима деди у?

ШОИР ЭЖКАН ДАРАХТ

Элпиккалга тумани марказидаги Ботаника боғида жаҳоннинг турфа мамлакатларидан келтирилган минглаб наботот орасида шоир Муҳаммад Юсуф эжкан эман дарахти ҳам бор. Боғ директори Рустам ака Бобожоновнинг хикоя қилишича, шоир дарахт кўчати экаётиб, шундай деган экан:

— Қаранг, ака, бу дарахтни 500 йил яшайди дейишади. Лекин уни эжкан одам баъзан дарахт умрининг ўндан бирини ё яшайди, ё яшай олмайди. Демокриманки, 50 ёшга ё қиради, ё қиролмайди.

— Шундай, лекин ниятни яхши қилиш керак, шоир ака. Яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам фаришта омин, дейди.

— Ҳа, бу бир омади гап-да, ака. Хали-бери ўлмоқчи-масман.

— Манави бошқа гап. Сиз ўлганингиз билан ер тўяр-миди.

БЕЗОВТА РУХ БЕЛГИ БЕРАДИ

Коронгу тушиб қолгани учун, эртасига ерталаб нонушта ҳам қилмасдан, Муҳаммад Юсуф эжкан дарахтни кўрмоқчи бўлдим. Нетадир унинг кўллари теккан жонли нараса мени қопига чорлаётгандай эди. Бўлмаса, у ётган меҳмонхонанинг у ётган бўлмасидати у ётган қараवотда тунни ўтказгандим.

Рустам акани иш билан чақириб қолишган экан, бу юмушни тўртқўллик журналист оғам — Аминбой Ортиқбоев бажармоқчи бўлди. У тусмоллаб, тахминлар қилиб, ахйри, шохлари кингир-қийшиқ, беёўнакай ўсган бир ниҳолни кўрсатди ва «Менимча, шоир эжкан дарахт шу» — деди.

— Рустам ака у ниҳолни эман деган эди. Бу дарахтингиз эманга ўхшамайди.

— Ҳа, эманга ўхшамайди. Билмадим, менинг билганим шу.

Эртасига талбирдан қайтгач, Рустам ака кўрсатди: Муҳаммад Юсуф бошқа жойга — марказий йўлак четига эжкан эман эманни. Кўчат кўркам, худди шоирнинг ўзидай бир оз қорайиб, мунғайиб, япроқлари шабадалда маънос шитирлаб, эгисини сўроқлаётгандай кўринди.

Аминбой ака хузуримга келганида, унга бўлган воқеани айтиб, қадрли дарахт хузурига бошлаб бортим, кўчати унга кўрсатиб қўйтим келди:

— Юринг, бошқалар сўраб қолишса, яна алашиб юрманг. Ахир, шоирдан эсдалик. Рухи безовта бўлади.

Аминбой оға хижолат тортиб, чайналди:

— Ҳа, сиз кўрсатинг дедингиз, мен кўрсатдим. Қайдан билар? Рух безовта бўлади, дейсиз! Нима қилибман, хов?!

— Узр, узр, оға, сизни хафа қилмоқчи эмасдим. Хал-қимизда тириқлар — ўлик, ўлиқлар — тирик, деган нақл бор. Рухларнинг ўлмаслиги эса, бор гап. Ҳозир ҳам улар шу атрофда бўлиб, бизни кузатиб, гапларимизни эшитиб турибди.

Аминбой ака мента ер остидан ярқ этиб қаради. Анди-жончасига хазил қилдим:

— Белги бериб қолишлари ҳам мумкин.

— Белги?

— Ҳазилладим, оға. Улар беозор бўлишади.

— Ҳўп, кўрайлик-чи, қайси экан, шоир эжкан дарахт.

Бу пайтда биз четлари бетон тўсиқчали марказий йўлакларнинг биридан юриб, ёш ва аяз дарахт ёнига бориб қолгандик. Ҳамроҳимга экилганига салкам 7 йил бўлган

эманини кўрсатдим. Оға тўсиқчага оёк кўйиб, дарахт танасини силамоқчи бўлди. Эрта баҳор наमतгарчилтигдан ивиб турган эканми, хамроҳим оёк кўйиши билан тўсиқчалардан бири ногаҳонда ўрнидан кўчиб, сая бўлмаса оғани йикитаёзди. Оға «и-е, и-е»лаб ўзини ўнглаб олди.

— Хай, хай, эхтиёт бўлинг!

Оғанинг ранглари оқариб, чўнкайиб ўтириб қолди.

— Ўзи, ёмғирда ивиб турган экан. Рухларнинг бунга алоқаси йўқ, — дедим унга далла бериб. Лекин шундоққина ёнимда Мухаммад Юсуфнинг рухи тургандай юратим орякиб кетди.

1

Богнинг энг тўрида Мухаммад Юсуф —
Кўли билан у кун экилган дарахт.

Жаҳон набототи ичида ўсиб,

Жаҳоний тақдирда топган каби бахт.

Жони бор унинг ҳам, демак, калби бор,

Шоирдан нимадир юккан, албатта.

У ҳам шеър ёзди кечалар бедор,

Бошқа дарахтларга шеър ўқир хатто.

Атрофин ўрайди қушлар ва еллар —

Мухлислар аримас қошидан ҳар дам.

Кўргандай бўлишар шоирни улар,

Тинглагандай бўлар кўшиқларин ҳам.

2

Эман эди эккан дарахтинг, укам,
Беш юз йил яшар у.

Кани адолат?

Экканинг умрининг ўндан бирин ҳам
Йшамалинг ўзинг дунёда факат.

Ва лекин таскин бор:

Шеърларинг — шоён,

Ҳар бири бир дарахт муҳлис қалбида.

Бунинг учун ажру савоб бор аён,
Юзинг ёруғ, шояд, Аллоҳ олдида.

Дарахтинг кўқарган боғ-роғлар қанча,
Ватанда, ватандан ташқарида ҳам.

Пўстлоғидан сўнгги апроғига

Хилинг келиб турар улардан, укам.

ШОИР ТАВАЛЛУДИНИНГ 53 ЙИЛЛИГИ ВА ЎҒЛИ БОБУР

2007 йил. Бахор фаслининг айни туркираган, севилган-
лар яхши кўралитан кунлари эди. Андижон шаҳри умум-
таълим мактабларида, шаҳар халқ таълими бўлими билан
хамкорликда «Манавият ҳақида ёзувчи билан суҳбат»
мавзuidaги учрашувларда иштирок этиб юрган кезларим
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Андижон вилояти бўлими
мудираси шоира Ҳуршидабону Мухаммад Юсуф таваллу-
дининг 53 йиллигини ўтказиш учун тайёрларлик бораётга-
нини, унда «Тошкентдан — пойтахтдан таширф булоран
шоир ака сифатида қатнашиб беришимни» сўради. Очиги,
бу тadbирдан беҳабар эдим. 53 санаси шоирнинг ораמידан
кетганига 5 йил бўлганини англаганди. Ўзбекистон 5 йил
Мухаммаджонсиз яшабди, биз мухлислар ҳам, — дедим. —
Мухаммад Юсуфсизлик, бу — Аллоҳнинг иродаси. Tadbирда
қатнашишга рози бўлдим. Руҳи шод бўлади дедим.

Дастлаб Андижон Давлат университетиди, кейин Марха-
матдаги шоир қабри бошида, шоирнинг онаси — Энахон
ая хузуриди (у пайтда Энахон ая хали ҳаёт эдилар) бўлди.
Вилоят театрида ўтган якунловчи тadbирда эса, сўз айтиб,
шоир вафоти муносабати билан ёзилган шеъримни ўқидим.
Пойтахтдан борганимга, шоирнинг илк шеърларига
муҳаррирлик қилганимга, йиғилганлар мени қизгин
қарши олди.

Шеъримнинг тавсирини эса, эртасига эрталаб вилоят

театри қаршичилиги 30 умумтаълим мактабига бораётга-
нини, йўлда кўрдим: 5—6 чoғлик ўқувчи қиз Заҳириддин
Мухаммад Бобур хайкали пойдалати қора мармар саҳнга
ошпоқ қозларни ёйиб қўйишиб, қўллариди рўчка билан
мени қўтиб туришганини уларга яқин борганимга билдим.
Қизлар тadbирда ўқиган шеъримни кўчириб олишди. Мана
ўша шеър:

БЎЗ БОЛАСИ БЎЛИБ...

(Мухаммад Юсуф хонираси)

Қара, кўзларимда кўринмайди нам,
Ғарчи кўнгли тўла оҳ ила фарёд.
Шоирларнинг эрта кетишига ҳам,
Нахот, кўниктирди бизларни ҳаёт?
Шу сўзларни мендан кутганимнинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Бир шоир оламга келиши учун,
Қим билар, неча бор тўлғонар замин?
Шоирлар бемаҳал ўтса оламдан,
Айт, қимлар тўлдиран унинг бир қамин?
Сенинг ўрнингни-чи, қим босади, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Водий шеvasига пайваста, ғарчанди,
Андижон лафзининг ўз оҳанги бор,
Бобурий қаломнинг олдийлигидан
Теранглик барқ ураб асрлар бедор.
Сен ҳам шу хикмат деб ёнганмидинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Тақодор ҳамкентинг Дукчи эшоннинг
Рухи кўлагандир сени эҳтимол.

Назмий бир ишора билан эл-юртни
Ойдин орузларга бошладинг алоҳол.

Бошлаб кўйиб, ўзинг қайта кетдинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Бўз боласи бўлиб ўзбаки сўзининг,
Бикик давралардан кетдингми бадар?
Китоб ўқимасдан кўйган улуснинг
Қалбини кўшиқ-да этмок мунаввар —
Максадинг эдими шеър ёзишдан, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Лекин хонандалар... баъзилари паст,
Шеъринг ундиргунча ялтоқланди хўп.
Танилгач дедилар: «Буюртмамиз-да
Ёзиб, шоир бўлди Мухаммад Юсуф».
Билганимдинг буни, кулганмидинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

Улар ҳам ўтишар, ғийбат тап-сўз ҳам,
Аммо кўшиқларинг янтрайди абал.
Мустақиллик даври тароналари

Сенинг куйларингсиз кемтикдир, албат,
Бокий бу тоғлени ўйлабмидинг, айт,
Эй юксак ғазалга ярашиқли байт?

2004

Мавзу табиатига кўра, якунловчи тадбирга қайтаман. Унда
Мухаммад Юсуфнинг ўғли Бобурнинг аввал кўрганлидек

қамтиш ва хомуш, юз-кўздан ўқсиниш аломатлари сезилиб
турган болжақайдан фарқли ўларок, ўзига хос мушоҳадата
эди, айрича мағрур, онаси ва жигарларига, қариндош-
уруғларига қайишадиган, меҳрибон, бошқаларга сўзини
ўтказадиган, шижоатли йигит бўлганини кўрдим. Буни
шонининг марҳаматли жигарлари йўлга чиққанида,
прим йўлда машиналарни тўхатиб, «шошилишда кимдир
қолиб кетмадимми?» деб, бораётганлари кўздан кечиргани,
бошқаларни кузатиб кўйиб, бирор «сабаб-баҳона қилиб»
ўйла қолган бир-икки сингилни қайтиб бориб олиб кел-
ганида ҳам сездим. Тадбирда Мухаммад Юсуф шеъри
билан айтилган кўшиқка муносабатига ҳам хис қилдим:
уни вилоятда таниқли бир хонанда ўзига хос оҳангта со-
либ қуйлай бошлади:

Мухаммадни шоир деманг, Мухаммадни,
У қадрига етмади илк мухаббатинг.

У такаллуф қилмади қиз болага ҳам,
На севганини билди у, на салокатни.
У — бир қибор, булутлардан сўрар бўса,
Айтсин, ана, юлдузларнинг тили бўлса.
Кулгу чакнар юрагин бир ерларида,
Ўзи йиғлаб турганда ҳам шеърларида.

Бу пайтда Бобуржон, даласи билан қадрдон бўлганимни,
оилавий борди-келди қилиб юртганимни билганиданми, ё
даласининг дўстларидан бирини ўзига яқин олиб савобга
қолмоқчи бўлганимни, ўғлимдек пинҳимга суқилиб олганди.
Дарвоқе, Мухаммаджонни илк бор тахминан шу ёшда,
шу суваратда кўранганим учун, бу ҳолат менга хуш ёқди,

кўшиқ сўзларига, қулоғимга шивирлаб, муносабатлар билдирарди, улар қисқа, лўнда ва самимий бўлгани учун завқланардим. (Мухаммаджонда ҳам бор эди бу одат, уларга эътироз билдириш қийин эди, ҳатто у ўша лўқмаларида ноҳақ бўлса ҳам. Масалан, мана, бир даврала айтган таги: у суҳбати ўзига маъқул келмаган суҳбатдошининг исмини сўраб-билиш-да, юзинг-кўзинг демасдан, томдан тараشا тушгандай қилиб, «хафа бўлманг-у, бунақа исмли одамлардан яхшилик чикмайди» — деди. Ўша пайтда бу бетта-чопарлик, тақаллуфсизлик бўлиб кўринганди. Лекин энди аён бўляптики, фарзандга исм қўйиш ҳам унинг тақдирини қайсидир маънода яхши ё ёмон томонга ўзгартираркан. Балки шoir шунга ишора қилгандир.) Хофизнинг шеър танлашда янгилигини хис қилиб турардик.

— Дадамда бошқа шеър қуриб кетганими, келиб-келиб... Ака, бу қўшиқчи деганида фаросат бўлмайди, — деди Бобур. Асарнинг кейинги сатрларини қўйлаб бўлмасди. Унда самимиятнинг юксак нуктасидан туриб, қамтарлик қилинган эди. Бу сатрларни, табйир жоиз бўлса, «тескари тушуниниш» таллаб этилади:

Мухаммадга ишонманглар, Мухаммадга,
У чин фарзанд бўлолмади Марҳаматга.

Бу ҳам етмагандай, хофиз айнан шу мисраларни накарот қилибди, у қайта-қайта янграб, асабга тегди.

— Ака, дадам «Марҳаматга чин фарзанд бўлоладими?» — деди Бобур энди бўғилиб. Аксига олгандай, қўшиқ охирида ундан ҳам «тескари» гаплар қуйлана бошлади:

У йилда бир йўқлаб қўймас онасини...
Ўзиниям кўнглим қолди шу болаган...

Шу пайт Бобур ичидаги вулқонни қулоғимга шивир-лиди:

— Ака, хонандага караб: «Эй, бизнинг ҳам кўнглимиз қолди сиздан, хофиз ака» деб юборайми?

— Йўқ, йўқ, тўғри бўлмайди, унда?

— Нега тўғри бўлмайди? Нима тўғри ўзи бу оламда? Дадам туриб, бағрига сўйканолмай ўстанимми? Марҳум халқ шоирининг фарзанди сифатида хотирасига эғлиқ қилиб мана бу гердайиб ўтиришимми?

— Ўзингизни босинг, Бобур. Бу ҳаммаси — тақдирдан. Сизнинг шу ўлтиришингизга ҳавас қилаётганлар ҳам бор. Хонандага келсак, савияси даражасидан келиб чиқиб қўйлашпти. Залда сизни, шеърни, далангизни тушунадиганлар кўп. Тадбир эса, Мухаммад Юсуфнинг хотирасига ҳурмат туфайли ўтказилашпти. Сиз бу анжуманда мезбонсиз. Хонанда ҳам — меҳмонингиз. Меҳмонни ранжитиш яхшимас. Отироқ бўлинг. Шунда тўғри қиласиз.

Бобур жимиб қолди. Меҳр билан елкасидан қучдим. Ота дийдорига тўймаган йигитга яна нима дейиш мумкин, билмадим.

Бобур билан, Мухаммад Юсуфнинг ёшлиги билан хайрлашаётгандек, хайрлашдик. Пойтахтга келиб, тадбир на шоирнинг ўғли ҳақидаги таасуротларимни қаламқаш ёр-биродарларимга гапириб юрдим.

Ордан ҳеч қанча вақт ўтмай Мухаммад Юсуфни дунёга келтирган, она тўғрисидаги унинг юксак шеърларида илҳом берган, боласининг тобути устида зор йиғлаган, Президент-тимиз номларини ҳурмат билан тилга олган Энахон аянинг оламдан ўтганини эшитдим. Сал кейинроқ эса, шоирнинг ўғли — Бобурнинг...фожеали равишда халқ бўлгани ҳақида шумхабар тарқалди. Эй воҳ, дедим, Мухаммад Юсуфга

Ухшаган бир инсон — фарзанди яшаб юрганини кўришдан ҳам маҳрум бўлганимни ўйлаб, эзилдим. Хаёлан Мухаммад Юсуф ҳаёт бўлганида балки шундай шеър ёзарди, деб мушоҳада қилдим:

Ававл онам ўлди,

Кейин болам

Йўқ, йўқ,

Бошқачарок айтиш керак бўни:

«Икки қабр эгасиман мен,

Қарант, қандай бойман мен!..»

Нақд қилишларича, Бобур турмуш ўртоғига гап отганини эшитиб, қассоб йитиғ билан айтишиб қолган.

Ҳаётда бўлиб турадиган олатий ҳол, деб ўйлаш мумкин. Лекин у фожиа билан — Бобурнинг тўққиз еридан пичок еб, ҳалок бўлиши билан яқун топган. Ҳа, у онгласи, турмуш ўртоғи, қолаверса, йитиғлик ғурурини химоя қилиб оламдан ўтибди. Шу ўринда машхур ҳадиси шариф эста тушадди: «Бир хотин ҳаётини, динини ва номусини, шараф ва ҳурматини кўриклаш учун икки паноҳи бор: биринчиси эри, иккинчиси қабридир».

Таскин шуки, марҳум Бобурнинг фарзандлари — шоир Мухаммад Юсуфнинг набиралари улғайишмоқда. Мадина ва Нозима сингари қизлари — дилбандлари шоир чирогини ёкиб туришибди. Фарзандларидай азиз асарлари — садакаи жория — китоблари муҳлислар қалбидан муносиб ўрин эгаллаган. Иншааллоҳ, улар ҳали авлод-авлодларга завқ-шавқ улаштиш бахтига мушарраф бўлади.

МУНДАРИЖА

Муқаддима. Ш. Курбон	3
Талафус. Ш. Курбон	6
Ҳосиятга туш. Ш. Курбон	7
Ҳақиқий шеър — одамлар орасида. Сухбатдош О. Тўхташ ..	9
Мухаммад Юсуф ҳаётилик пайтида шoirнинг онаси билан суҳбат, Шоир билан сўнги суҳбат. Сухбатдош М. Боймуҳаммад	14
Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафилдинов эътирофи	18
Ўзбекистон Халқ шоири Халима Худойбердиева эътирофи	20
Шоир Яхё Тоға эътирофи	24
Мухаммад Юсуф. (<i>Дарсикдан</i>). Ақром Каттабеков, Қозоқбой Йўлшошев, Хамидулла Болтабоев	35
Қулидухон Хусанбоева эътирофи	54
Бахтиёр Мухаммад Амин эътирофи «Қизил олма» кўшиғини тушиниш	66
Шифокорни ўйлантирган иллат Бахтиёр Мухаммад Амин	72
Туғити навабчилик. Ш. Курбон	77
«Сиз — Маҳаммад Юсуфсиз-я...» Ш. Курбон	79
«Билмайдиларки...» Ш. Курбон	80
Мухаммад Юсуф Баликчида.» Мени олиб кетишадди, ана ундан кейин...» Ш. Курбон	83
Шаҳарга интилган жиянлар. Ш. Курбон	86
«Йўлмишдан ит чиқиб қолди» Ш. Курбон	89
Итга айтилган сир. Ш. Курбон	92
Шоир ва Элиқалқалъа. Ш. Курбон	94
Шоир эжкан дарак. Ш. Курбон	96
Безовта рух белги беради. Ш. Курбон	96
Шоир таваллудининг 53 йиллиги ва Бобур. Ш. Курбон ..	100

Тўловчи ҳаммуаллиф Шукр Курбон

**МУҲАММАД ЮСУФ
САВОҚЛАРИ**

Шоир сиймосига чизгилар

Нашр учун масъул: *Назархуршед Ҳамидов*
Жамоатчи муҳаррир: *Мунаввар Озизкулова*
Рассом: *Шухрат Одилнов*

Техник муҳаррир: *Дилмурод Жашинов*

Нашриёт лицензияси: Аl № 159, 14.08.2009.

Босишга рухсат этилди 25.06.2012.

Бичими 70x108 ¹/₃₂. Офсет босма. Таймус гарнитураси.
6,75-босма табок. 122-ракамли буюртма.
Адади 5000 (1-завод 1000). Баҳоси келишилган нархда.

Алишер Навоий номидаги

Ўзбекистон Миллий кутубхонаси наشريёти,
Тошкент шаҳри, Истиклол кўчаси 33.

МЧЖ «SHIDASP» матбаа корхонасида чоп этилди.
Тошкент, Шайхонтохур тумани, Собир Раҳимов
кўчаси 70б